

Hon. Rédaction

de la Revue arménienne HANTESS

du Couvent des R.R. P.P. Méchitharistes

à VIENNE

VII Mechitharisingasse 4

ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

23⁷⁴ ՏԱՐԻ

1893

ՅՈՒՆԻՍ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՒՍՆԻԿԱՆ ՇՈՂԻԿԸ	249
ԿԱՐՇԵԱՅ ՇԱՐԺՈՒՄ	256
ՅՈՒՍԱՀԱՏ ԹՇՈՒՅՈՒՆ	260
ՈՐԵՐԳ	262
ՄՔՏԻ ՄԸ ՎՐԵԺԸ	263
ԿՐԹԱԿԱՆ	271
ԱՐԳԻ ԲԱՐԵԼՈՆԻ ԱՇՏԱՐԱԿԸ	277
ԻՄԱՍՏԱՍԵՐ ՄԱՆԿԻԿ ՄԸ	282
ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ ԱԶԳ. Ս. ՄԵՍՐՈՊ. ԵՒ ՀՈՒՓՈ.	
ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՅ ԶՄԻՌՆԵՌՈՅ 1889—90—91	287
ՆԱՄԱԿ ՇԻՔԱԿՈՅԷ	290
ՄՏԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ (ԶԷ—)	292
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	295
ԱԶԳ. ՎՐԵՊԱԿ	296

ԶՄԻՌՆԵՐԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԳԱՆ ԻՒ ՔԱՂԱՔԱԳԱՆ

ԻԳ՝ ՏԱՐԻ

1893

ՅՈՒՆԻՍ

ԼՈՒՍՆԵԿԻՆ ՇՈՂԻԿԸ

Ա.

Ազիւ էր նա: Զինուց ժպորին մէջ ծնած: Զինք վնասող-
ներ չէին գտներ զանի զգեկին ընդարձակ գաւթին մէջ՝ ուր
միապաններն կ'զսպէին ձիերն և ուր զինւորներն կ'ընարձա-
նային:

Ո՛ր է Մօրիս, ո՛ր է մեր տէրն կ'հարցնէր յաճախ իր մայրն:
Զ'դիտենք կ'պատասխանէին, գուցէ մենաստանին մէջն է, գե-
րեզմանի մ'եզրն նստած միտ կ'դնէ անշուշտ մեռելոց խօսակ-
ցութեան, կամ կամուրջին վրայ կ'դիտէ գետակի ալեակի վազ-
քըն, կամ ժայռի մը խոռոչին մէջ պահուած կ'համրէ երկնից
աստղերն, կամ աչօքն կ'հալածէ ամպ մը, կամ կ'դիտէ թիթեռ-
նիկներու թռիչն, վերջապէս կարող է ամեն անշ ըլլալ:

Իրօք Մօրիս կ'սիրէր միայնութիւնն, այն աստիճան որ շատ
անգամ կ'փափաքէր ստուեր չունենալ որպէս զի իրեն չ'հետե-

ին ասեներէք: Այլ սիրէր միայնութիւնը, վասն զի ինք իր մէջ ամբիօրեակեցով՝ իր երեւակայութիւնն ծնունդ կը տար տարօրէն աշխարհի մը, ծնունդ զսոսանցանայ և բանաստեղծական քնահատութեանց: Վասն զի Մօրիս բանաստեղծ էր, այն քան բանաստեղծ որ երբէք զոչ եղած չէր իր մտածումներէն և զանոնք գրի չէր առած: Այլ կարծէր թէ վառարանին մէջ հրեղէն ողիններ կան, ոյր կայծերն բոցերուն մէջ կ'պարէին և երկար ժամեր վառարանին դիմացը նստած կ'դիտէր զանոնք:

Ա'կարծէր թէ գետակին, լճակին, շոգիին մէջ խորհրդաւոր կիներ կ'ընակէին, պայկներ աստուածուհիներ որ ողբեր ու հառաչանքներ կ'արձակէին կամ կ'երգէին ու կ'ժպտէին ջրերու միօրինակ խոփոցին մէջ: Մրմունջ՝ զոր լսին կ'ունկնդրէր, զանոնք թարգմանել ջանալով: Ամպերու վրայ, օղին մէջ, անտառին խորը, ժայռերու ձեղքուածքին մէջ կ'կարծէր տեսնել կերպարանքներ և լսել խորհրդաւոր ձայներ, դերրնական անձերու կերպարանքներ ու անհասկանալի խօսքեր:

Մնած էր սիրն երազելու և ոչ թէ զգալու համար: Ա'սիրէր բոլոր կանայքն, սորա որովհետեւ խարտեալ էին, այլ՝ որովհետեւ կարմխաշար չլիթեր ունէին, ուրիշներ՝ որ նոճեհասակ ու նկին ու քամիէն տարուբեր եղէղի նման կ'բալէին: Երբեմն այնքան կ'դառանցէր որ բոլոր գիշերը պաղպաղուն լուսնակը ու դողոճուն աստղերը դիտելով կ'անցնէր, որք թանկագին քերերուն նման կ'չողոզդային:

Այս երկայն գիշերներու բանաստեղծական քնատու թեանց միջոցին Մօրիս կ'ձայնէր. « Եթէ իրաւ է որ այս լուսեղէն դունտերն աշխարհներ են, քանի գեղեցիկ պարտին ըլլալ այս լուսեղէն լեզէոններու բնակիչներն, և ես չգիտի կարենամ զանոնք տեսնել, չգիտի կարենամ սիրել զանոնք: » Մօրիս յիմար մը չէր որ տղայք իրեն հետեւէին, բայց ձևերով կ'սօսէր և այս յիմարութեան սկիզբն է:

Բ.

Գիշեր էր, ամառնային գիշեր մը լի անոյշ բուրմունքով և քաղցր սօսիւնով: Ասպուտակ, լուսաւոր ու թափանցիկ երկնակամարի վրայ կ'ալայէր արծաթափայլ լուսնակը:

Մօրիս բանաստեղծի թալուկէ բռնուած՝ անցաւ կամուրջէն ու մտաւ մենաստանի ամայի աւերակներու մէջ: Այն գիշեր

մօտ էր, լուսինն երկնի ամենաբարձր կէտն հասած էր, երբ Մօ-
րիս մթին անցքի մը մէջ մտաւ. թեթեւ ճիչ մ'արձակեց, հիաց-
ման, երկխղի, երջանկութեան ճիչ մը: Մթին անցքի խորն տե-
սած էր սպիտակ բաւի մը փայլիլն որ վայրկեան մ'երերաց ու
անհետացաւ մթութեան մէջ, կնոջ մը շրջագցեստի եղերքն որ
նոյն ճամբէն անցած էր և կ'աշուհէր տերեւոյ մէջ, այն վայր-
կեանն՝ ուր մեր բանաստեղծն, յիմարն, ըսնդադուշողն պար-
տէզէն ներս կ'մտնէր:

Անձառնօթ կին մը . . . այս տեղն . . . այս ժամուս . . . այս,
այս այս այն կիսն է զոր կ'փնտռեմ պուռաց Մօրիս և սլաքի նը-
ման արագնիթաց վազեց անոր ետեւէն:

Գ.

Հասաւ այն տեղն ուր տեսած էր խորհրդաւոր կնոջ լմանձր
ճիւղերու մէջէ. կորսու ինչ Աներևութացած էր՝ բայց ուր էր:
Կ'արձէր տեսնել զնէ հոն հեռուն, շատ հեռուն, ծառերու
կոճղերու մէջ լայս մը, կերպարանք մ'որ կ'շարժէր: Ինքն է,
ինքն, թեւեր ունի, ստուերի նման կ'փախչի ըսաւ և սկսաւ վա-
զել ու փնտռել, իր ձեռքն հեռացնելով խտտերն որ իր անցքը
կ'դոցէին: Հասաւ մինչեւ այն նստարանն որ կ'լուսաւորուէր
երկնից շուսով . . . ոչ ոք . . .

« Հոս է, զոչեց, կ'լսեմ չոր տերեւներու վրայ ոտից ձայնն և
շրջագցեստին շրջիւնն:

Եւ կ'վազէր ամեն տեղ յիմարի նման, և ոչ ուրեք կ'տեսնէր
զնէ: Բայց իր քայլերու տփրտիւնն լսելի կ'ըլլային . . . Կարձեւ
խօսեցաւ, անտարակոյս խօսեցած է մեջեց Մօրիս: Հովը որ կը
մանչէր ճիւղերու մէջ և տերեւները որ կ'արձեւ կ'ազօթէին մեղ-
միկ, արգիլեցին ինձ լսել անոր ձայնը: Բայց անտարակոյս խօ-
սեցած է . . . Ինչ լիզուով, չգիտեմ օտար անձանքի լեզու մը:
Եւ կրկին սկսաւ անոր ետեւէն վազել, երբեմն գայն տեսնել
կ'արձելով, երբեմն լսել: Շատ անգամ կ'դիտէր այն ճիւղերը
որոց մէջ անհետացած էր նէ, երբեմն կ'կարձէր նշմարել աւա-
զի վրայ անոր ոտից հետքը, և այն անոյ՛ բոյրն որ կ'նշէր մերթ-
ընդ մերթ. համոզուած էր հաստատապէս թէ այն կնոջ բոյրն
էր, այն կնոջ՝ որ կ'ծաղրէր զինք՝ միշտ իրմէ փախչելով մացառ-
ներու կոյտերու մէջէն: Այսպէս քանի մը ժամեր անցան, եր-
բեմն քսելով, մէկ կողմէն միւսն անցնելով, երբեմն կայ առ-

ներով մտիկ ընելու համար: Երթալով, երթալով հասաւ այն
ժայռին ստորոտը որու վրայ կ'ըրարանար մենաստան մը: Այս
բարձունքէն պիտի կարենամ փնտռել միտ ու ժայռէ ժայռ
կ'ըրարանար իր գաւազանի օգնութեամբ: Հասաւ զագաթը,
ուսկեց կ'տեսնուէր գետն ու քաղաքը: Իր նայուածքն ժուռ ա.
ծեց բոլորտիքը և դէպ ի կէտ մ'ուղղելով չկրցաւ զսպել կա-
տաղութեան ձայն մը:

Հուսինն իր քաղցր լուսով կ'լուսաւորէր նաւակ մ'որ դէպ ի
հակառակ եզրն կ'նաւարկէր արագութեամբ: Այս նաւակին
մէջ կարծեց որոշել նըրաւարտ հասակ մը, կիւն մ'անշուշտ, մե-
նաստանի կիւնն, իր երազոց կիւնն, իր պատիր յոյսերու իրակա-
ցումն: Ժայռէն իջաւ եղջերոյի արագութեամբ, գետինն նե-
սեց փեղդոյն որու երկայն ու զայն փետուրն կրնար արգիլել
իր վագրն, թաւշեայ վերարկուն բաժնուեցաւ և չողիի նման
ալացաւ դէպ ի կամուրջը: Կարծեց թէ պիտի կարենայ հասնիլ
միւս եղերքն նաւակէն առաջ . . . յիմարութիւն:

Երբ Մօրիս հասաւ անդ շնչատապա և քրտնաթոր, նաւակը
կանխած էր զինք արդէն:

Դ.

Մեր գիւցաղէն չյուսահատեցաւ ու ջանաց գտնել այն
տունն որ կ'պատասխարէր զնէ: Այս մտածումով քաղաքն մտաւ
և սկսաւ ըստ դիպաց թափառիլ: Ինչ ու տղմուտ փողոցները:
Խորին լուծիւն մը կ'ափրէր. լուծիւն՝ որ երբեմն չուներու
հաշիւը, ու ժգնակի գոցւող դրան մը ճանչիւնն կամ ծիւռ մը
փրնջիւնն կ'ընդհատէր: Մօրիս այս ամեն ձայներուն ուշադիր
էր շատ անգամ անցորդի մը ոտից ձայնն կամ ետին խօսողնե-
րու ձայներ կ'լսէր: Քանի մը ժամ թափառեցաւ, վերջապէս
կայ առաւ հին տխուր ու մեծ տան մ'առջև և իր աչերն ան-
բացատրելի խնդութեամբ լեցուեցան: Այս շէնքի խաշածեւ պա-
տուհաններուն միոյն մէջ կ'տեսնուէր տկար լոյս մ'որ վարդա-
գոյն մետաքսեայ վարագոյրներէն կ'անցներ և կ'լուսաւորէր դի-
մադի պատը: Անտարակոյս հոս կ'ընակի իմ անծանօթս, մըմնջեց
երիտասարդը ցած ձայնով, առանց իր աչերն պատուհանէն
դարձնելու: Միւս կողմի դռնէն մտած է . . . այս տան մէջ, կէս
գիշեր անցած արթուն մարդիկ կան, ով կարող է ըլլալ, եթէ
ոչ ոչն՝ որ գիշերային արշաւանքէն կ'դառնայ . . . այս, այս է

իր բնակարանն։ Այս հաստատ համոզման մէջ մինչև օրումն ծագումն սպասեց այս պատուհանին առջև։ Բոլոր գիշերն լոյս կար այդ սենեկին մէջ, Մօրիս վայրկեան մը շնորհացուց իր աշերտ։ Սրբ օրը ծագեցաւ, դուռն ալ բացուեցաւ։ Կառապան մ'երևցաւ սեմին վրայ, արցակ մը բանալիներ ի ձեռին, աշերտ չփելով և յօրանջելով ցոյց կ'տար իր սպիտակ ակօսներն։ Տեսնել զանի, դէպ ի դուռն նետուիլ և անոր մօտենալ, վայրկենի մը գործ եղաւ Մօրիսի համար։

— Ո՞վ կ'ընալի այս տունն, ի՞նչ կ'կոչուի, ո՞ւր է, ի՞նչու մեծաստանն եկաւ, ամուսին ունի՞, պատասխանէ, պատասխանէ չուտ անտուն։

Այս եղաւ Մօրիսի բարեն կառապանին՝ որ երկար տառն զանի զարմանքը գիտելէն վերջ՝ պատասխանեց։

— Այս տան մէջ կ'ընալի Տոն Ալֆօնսն, որ պատերազմի մը մէջ վիրաւորուած ըլլալով՝ եկած է բժշկուելու։

— Բայց իր աղջիկը, կրկնեց անհամբեր երիտասարդը, իր քօրը, իր աղջիկը, իր կիներն։

— Այ մէկ կիին կայ իր հետ։

— Այ մէկ, բայց ո՞վ կ'ընքէ այս սենեկին մէջ, ուր բոլոր գիշերը լոյս կար։

— Մեր տէրը, Տոն Ալֆօնսն, հիւանդ ըլլալով լոյս կ'վառէ։

Կաթակը Մօրիսի ոտից առաջ իյնալով աւելի սոսկում չափ տի պատճառէր քան այս բառերն։

Ե.

Պիտի տեսնեմ զնէ, պիտի գտնեմ և եթէ տեսնեմ հաւատ տի եմ որ պիտի ճանչեմ . . . ինչէն . . . ահա ինչ որ չպիտի կարենամ ըսել, բայց պիտի ճանչեմ զնէ։ Իր ոտից մայնն, միակ բառ մը, իր զգեստին ծայրը բաւական են որ ճանչեմ զնէ։ Գիշեր ու ցերեկ աչացս առաջ կ'տեսնեմ սպիտակ և փայլուն զգեստին ծփալը, գիշեր ու ցերեկ գլխուս մէջ կ'հնչէ իր զգեստին չորչիւնն և իր անհասկանալի բառերու մրմունջն . . . Ինչ ըսաւ . . . Ինչ ըսաւ . . . ահ, թէ գիտնայի թէ ինչ ըսաւ, գուցէ . . . բայց առանց գիտնալու պիտի գտնեմ զնէ, հոգիս կ'վկայէ, իմ սիրտս երբեք չխաբեր զիս։ Իրաւ է որ ի զուր չըրջեցայ քաղաքին բոլոր փողոցները, տներուն գիշերներ անցուցի, անբաւ ստակ վատնեցի, պահապաններ ու կառապաններ խօսեցնելու . . . պարտիմ գտնել զանի և զանի ունենալու փառ։

քըս՝ փնտռելու յոգնութիւններս պիտի մոռցնեն ինձ: Ինչպէս պէտք են ըլլալ իր աշխուժքը, անշուշտ կապոյտ ու տամուկ են գիշերուան երկնից նման: Որքան կ'սիրեմ այս գոյն աշխուժքն, որքան մեղմադժիկ ու զգայուն են: Եթէ . . . տարակոյս չկայ կապոյտ են, և իր մազերը սև, խիստ սև ու երկայն են ծփալու համար, կարծես տեսայ անոնց ծփալը, սև էին, չեմ սխալիր, սև էին: Որքան գեղեցիկ է կնոջ համար կապոյտ անոյշ և խորհրդաւոր աչերն, գեղամուփ սև մազեր, նուրբ ու բարձր հասակ . . . վաճն զի բարձրահասակ է նէ, նաև նուրբ մեր մայր-եկեղեցոյ հրեշտակաց նման, որոց դէմքը խորհրդաւոր կիսասուռ ու երի մը մէջէն կ'երևին: Իր ձայնը, իր ձայնը, լսեցի զայն, իր ձայնը քաղցր է, ծառոց տերեւներու սոսիւնին նման հեշտ ու քաղցր, իր քաղաւածքը վեհ ու կանոնաւոր է: Եւ այս կիճն որ իմ պատանութեան երազներուս նման գեղեցիկ է, որ կ'մտածէ ինչպէս որ կ'մտածեմ, որ կ'սիրէ ինչ որ կ'սիրեմ, որ կ'առէ ինչ որ կ'առեմ, որ իմ զոյութեանս պայմանն է, չպիտի յուզուէր զիս տեսնենով, չպիտի սիրեր զիս ինչպէս որ ես կ'սիրեմ զինքը, հոգւոյս բոլոր ուժովն:

Օ՛ն, երթանք այն տեղն ուր տեսայ զանի անաթիւն անդամ, ու վրիժի, զուցէ ինձ նման քմածին հաճոյքներ ունի, միայնութեան քարեկամ է, ամեն երազող անձերու նման, կ'ախորժի թափառիլ գիշերուան լուսութեան ատեն աւերակներու մէջ:

Երկու ամիս անցած էր այն ատենէն ի վեր՝ երբ Տոն Ալֆօնս սի բարապանն ցոյց տուած էր Մօրիսի իր երեակայութեան պատրանքը, երկու ամիս, ինչ ատեն օդային զգեսակներ չինած էր Մօրիս, երկու ամիս ինչ ատեն ի զուր փնտռած էր անծանօթ կիճն որու համար ունեցած տարօրէն սէրն հետզհետէ կ'աճէր իւր հոգւոյն մէջ շնորհիւ իւր սև աւելի տարօրէն երեւակայութեան, երկու ամիս անցած էր, երբ երիտասարդ սիրահարը մենաստանն առաջնորդող կամուրջէն անցնելով անեղևութացաւ ծառաշատ ու գիւնեքուն մէջ:

2.

Պարզ ու գեղեցիկ դիչեր մ'էր, լիալուսինը կ'փայլէր երկնից վրայ և հովը մեղմիկ կ'փչէր ծառերու տերեւոց մէջէն:

Մօրիս համառ մենաստանն, չորս գին նայեցաւ, ամայի էր: Դուրս ելաւ, դէպ ի մթին ծառուղին ուղից իր քոյերն և յանկարծ ազատիկ մը թռաւ չրթերէն:

Տեսած էր վայրկեան մ'իւր երազած կնոջ սպիտակ զգեստին եզերքը որ կ'ծփար ու կ'անհետանար, այն կնոջ շոր արդէն կ'սիրէր յիմարարար:

Կ'վազէ, կ'վազէ զայն գտնելու համար, կ'հասնի այն տեղն ուր տեսած էր զանի, կ'կենայ հոն աչերը բացած ու զարմացած, կ'դողդողէ, յետոյ անշարժ կ'մնայ, ջղաշին սարսուռ մը կ'ունենայ, վերջապէս քրքիջ մը կ'արձակէ, սոսկալի ու խեղայեղ քրքիջ մը: Վասն զի այն սպիտակ թեթեւ, չողուն, ծփուն նկարն իր աչաց սուալ ոտիցը մօտ փայլած էր:

Լուսնեկին մի շողիկն էր այն, լուսնին մի ճառագայթիկն՝ որ ժամանակ առ ժամանակ կ'երևէր երբ հողմիկն կ'շարժէր ծառոց տերեւներն:

Քանի մը տարիներ անցած էին, Մօրիս իր դղեկին վառարանին մօտ նստած էր, անշարժ ու անիմաստ նայուածք մ'ունէր ապուշի մը նման, հպիւռ ու շաղրութիւն կ'դարձնէր իր մօր գգուանաց եւ զինք չըմպապառողներու նիւթանաց:

— Երիտասարդ ես ու գեղեցիկ, կ'ըսէր մայրը, ինչու կ'մաշիս առանձնութեան մէջ, ինչու համար չես փնտուր կին մ'որ զքեզ սիրէ եւ երջանկացնէ:

— Սէրը ... : սէրը, լուսնեկին մի շողիկն է, կ'մըմնջէր երիտասարդը:

— Ինչու չես թոթուէր այդ թմբրութիւնն, կ'ըսէր բարեկամներէն մին, ինչու չես զինուիր պատերազմի համար, որու մէջ է ճշմարիտ փառքը:

— Փառքը, լուսոյ մի շողիկն է:

— Կուգիք որ երգ մ'երգեմ ձեզ:

— Ո՛չ, ո՛չ, կ'ըսէր երիտասարդը զայրագին ոտք նշնելով, բան մը չեմ ուզեր, այսինքն այս կ'ուզեմ որ առանձին թողուք զիս ... երգ, կին, փառք, երջանկութիւն, ստութիւններ, ուրուականներ են որոց ծնունդ կ'տայ մեր երեակայութիւնն, կը սիրենք սոցա ետեւէն վաղել, ինչու, ինչու, գտնելու համար լուսնեկին մի շողն:

Մօրիս յիմար էր, այսպէս կ'մտածեն ամենքը, իսկ ես հակառակը կ'մտածեմ, կ'թուի ինձ թէ՛ ծածկած, սքողած էր իր միտքը:

Թարգմ.

ՇՈՒՇԱՆ

ԿԱՐԾԵԱՅ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԵՒ ՀԻՒՇՈՒՄ

Այս երկու բառերն աւելի քան երբեք կ'որոժանօրին անդադար մեր ժամանակը: Մարդկային ազգն արդէն հիւծած մալած է, սակայն աշխատանքն շատ աւելի կարևոր կ'երևի հիմա քան առաջ: Հետեւապէս զարմանք չէ թէ աշխատանքի և հիւծման խնդիրն նորաձևութիւն մ'է դարձած: Քննենք այս փոփոխութիւնն՝ չէ՛ թէ ընկերբանական այլ ընախօսական տեսակէտով, և պիտի տեսնենք որ գիտութիւնը նոր լոյս սըվաւած է այնպիսի իրողութեանց վրայ, որ ոչ միայն ինքնին ուշադրաւ են այլ և պարտին ի բաց վանել մի շատ անհիմն գաղափարներ:

Ամեն կեանք՝ ուստի և ամեն ոյժ որով կ'որոժենք՝ արեւային նշոյլներու լոկ կենսական զօրութեան ուրիշ մի ձևն է, և այդ նշոյլները մեր մարմնոյն մէջ երևան կ'եննեն իբրև լոյս և ջերմութիւն: Տունկերն այդ զօրութիւնը կ'ստանան իրենց բջիջներուն մէջ և անոր օգնութեամբ կ'ստանան նաև ածխային թթու օդէն, և ջրէն թթուածին: Այդ իրերուն մէջ արեւային զօրութիւն կ'գտնուի իբրև քիմիական ոյժ, և որովհետև կենդանիներն այդ բուսային բջիջներէն կ'սնանին, այդ ամենը վերստին կենսական ուժի կ'վերածին: Կենաց աս քիմիական ընթացքով օդին ածխային թթուն կ'միանայ ուտեստի թթուածնին հետ (բուսային կենաց ընթացքին հակառակը) և այսպէս այն զօրութիւնն որ թաղուկ կամ անդործ կ'թուէր տունկերուն մէջ՝ կ'զարթնու և կ'արտայայտուի իբրև կենդանային ջերմութիւն և ցործօն ոյժ:

Մարդուն գալով՝ որ թէ տունկերէ և թէ կենդանիներէ սնունդ կ'ընդունի, ճիշտ մի և նոյն բանը կ'սպասահի: Այդ զօրութիւնը մերթ իբրև ջերմութիւն՝ մերթ իբրև լոյս, մերթ իբրև մեքենայան զօրութիւն երևան կ'եննէ, և այժմ կարող ենք այս զօրութեան ձևերէն մին կամաւ ուրիշ ձևի մը փոխել: Բայց այն զօրութիւնն որով մեր դիմերը և ուղեղը կ'որոժեն ուրիշ բան

չեն բայց միայն այդ տիեզերական զորութեան մի ձևը. և երբ կ'ուտենք և կ'ընչենք մեր պարտաւորութիւնն է նաեւ, չափով մը, աշխատիլ. Ոչ միայն կ'աշխատինք ապրելու համար. այլ կ'աշխատինք վասն զի կ'ապրինք, և այն անձն որ աշխատութեան գաղափարէն զուրկ է կամ անոր դէմ է, կ'նմանի այն մարդուն որ կաթսայն կ'տաքցնէ և անիւն ամուր կ'քամէ, և որ յաւիտեան պիտի մնայ հարուստ խրատաւու մը կամ ի սպաս դժգոհ մարդ մը: Երբ կ'աշխատինք նոր բան մը չենք արտադրել, բայց դընդերու և ուղեղի մէջ հաւաքուած ոյժն՝ կամայական զորութեամբ, կ'ողեորի և ուտեստի ու շնչառութեան միջոցաւ ստացուած ուժ գնութիւնն գործողութեան կ'փոխուի:

Հիւժու մն ի բնէ ֆիւսիական պատահում մ'է: Լավուագիէ նախորդ դարուն վերջերը քիմիական լուծումներու շնորհիւ հաստատեց թէ՛ գնդերային գործունէութիւնը մարդուս ստացած թթուածնի քանակութիւնը կ'աւելցնէ, և ածխային թթուն զուրս կ'վանէ: Իսկ 1845ին՝ Հելմհոլց գտաւ թէ՛ գործօն գնդերներն ջրի մէջ լուծուող նուազ նիւթ կ'պարունակեն և ալքհոլի մէջ լուծուող աւելի մեծ քանակութեամբ նիւթ քան թէ անգործ գնդերները: Ուէյմսն նոյնպէս գտաւ որ գործօն գընդերները շատ աւելի թթու կ'պարունակեն քան թէ անոնք որ հանդարտ վիճակի մէջ կ'գանուին: Վերջապէս Ուէնք գնդերներէ հանուած հոսանուտ մը շինեց և զայն թարմ և անգործ գնդերի մը վրայ սրսկեց, և գնդերին գործունի զորութիւնը նուազած տեսաւ: Ապա երբ այդ գնդերը մաքրեց — ալսինքն՝ թթու ջրով մը լուած — այն վերստին իր առաջին ուժղնութեանը դարձաւ:

Ինչպէս սովոր ենք ենթադրել, յոգնութիւնն յառաջ չգար կորուսած նիւթի քանակութենէն այլ նոր նիւթի ծագմամբ, այնպէս որ նորագոյն աշխատութիւն մը դժուարին և ի վերջէ անկարելի կ'դառնայ: Աշխատութեան համար մեզ պէտք եղած ոյժն՝ իբրեւ հետեւանք քիմիական գործողութեան մը, ազատ կ'իինի, բաց այդ գործողութեան շնորհիւ թունայլ նիւթ մը կ'դոյանայ, որ արդարեւ զուրս կ'ներառի սովորաբար, բայց երբեմն կ'դիզուի: Ահա այս վերջին պարագային մէջ հիւժում, յոգնութիւն մը կ'զգանք, և երբ այդ հիւժումն իր սահմանն անցնի, հիւանդ կ'իինինք: Կողիէ ֆրանսացի քիմիադէտը այդ նիւթերէն մի քանին հաւաքեց և ցոյց տուաւ որ երբ կ'աշխատինք մեր մարմնոյն քիւլններն կ'թուլնան և այդ նիւթն արեան մէջ մոնէլով մարմնոյն միւս մասերուն մէջ կ'ընջի:

Դեռառի զննիչներէն՝ խտալացի մը՝ Ա. Մօսօ գործի մը շինեց որով ցոյց տուաւ որ ուղեղի աշխատանքն շատ աւելի հիւծիչ է քան մկուկնքի, վասն զի քիմիական տարբաղդրութիւնը շատ աւելի ազդուութեամբ կ'ներգործէ առաջնոյն քան թէ վերջնոյն վրայ: Մօսօ ցոյց կ'տայ նաև որ ուղեղային հիւծումն գնդերներու ոյժը կ'սպառէ, և փոփոխակի, ուստի չափաւորութեան օրէնքն այս փոփոխական յարաբերութեանց մէջ պէտք է անտես առնուի: Հետեւապէս սխալ է նաև այն կարծիքն թէ մտաւոր աշխատութեան դարման մ'է ֆիզիքական աշխատութիւնը: Վերջապէս՝ խնդրոյն այս մեկնութիւնն հիւծման սկզբնաւորութիւնը կ'արգարաւնէ և այս կասկածը մեզ կ'տայ թէ՛ աշխատութիւնն, բառին անձուկ իմաստով, ոչ այնքան մեր ջղային տկարութեան պատճառն է, որքան գրօսանք փնտռելու եղանակը: Լոկ մէկ ճշմարիտ գրօսանք կայ և այս է հանդիսորդ ի՞նչ հսկաներ պիտի լինէինք մենք ամենքս եթէ մեր երակներուն մէջ դանուղ արեւային զեղեցիկ ճառագայթներն չվատնէինք: այնքան սնտի խաղերու համար:

ՄԻԹԷ ՏԻԵԶԵՐԻՔՆ ԱՆՍՍՆՔՄԱՆ Է

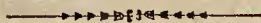
Ահա խնդիր մ'որ ցարդ վէճի նիւթ էր կրնար լինիլ, քանի որ Տիեզերաց անսահմանութիւնն իբր գերբնական և աստղագիտական ճշմարտութիւն ամենուստ ընդունուած է: Բայց ահա անդիւարացի գիտուն մը՝ Պ. Ռ. Պօլ, այդ անսահմանութիւնը չընդունիր և շատ հետաքրքրաշարժ տեսութիւն մը կ'զրէ այս մասին: Իր յօդուածին կարևոր մասերը կ'ախրտիենք:

Նախ՝ նայինք թէ կարո՞ղ ենք բան մ'իմանալ անջրպետի տարածութեան վրայ: Ինքնայայտ է որ՝ անջրպետն թէ իբր սահմանաւոր և թէ իբր անսահման նկատուի՝ մի և նոյն դժուարութիւններն ունի: Վասն զի ենթադրէ թէ ուղիղ դժով դէպ ի երկին կ'վերանաս և մտովի կ'եննես ու կ'եննես անդադար բիւր ու բիւր միլիօն մղոններ կտրելով. այնպէս կ'թուի քեզ որ այդ ուղեւորութիւնդ անեզր է, քանի որ եթէ միտքես սահման մը յղանալ, երեւակայութիւնդ պիտի դրդէ քեզ որ այդ սահմանէն անդին բան մը կայ որմէ կտրող ես վերսկսիլ

ճամբար: Նոյնպէս գրեթէ անհնար կ'ընեն ենթադրել որ ուղեորութիւնը կրնայ շարունակուիլ յաւէտ, ինչպէս անկարելի կ'երևի ենթադրել որ կրնայ վախճան մ'ունենալ: Սակայն Քանդ վաղուց ցոյց տուած է թէ անջնկեալ աւելի պարտ է նկատել իրրեւ ձև մ'որու մէջ մարդկային միտքը ստիպուած է տեսնել առարկաները քան թէ արտաքին բնութեան ինքնագոյ իրողութիւն մը: Մարդկային գիտակցութիւնն անկարող է անարկուած գծաւորութիւնները հարթել: Մեր իմացական պայմաններուն արդիւնքն են, և անջնկեալ վրայ բանաւորելն այնքան անոր դաշտնիքը կ'պարզէ, որքան կուրին ծիրանի գոյնին գաղափարը տալն: Սակայն մաթիմատիկքական գիտութիւններն, թէև անջնկեալ մասին անգոր, կարող եղած են բանաւոր տեսութիւն մը կազմել որու համեմատ բնութեան այդ երոյթն կարելի է ներկայել այնպիսի տարածութեան մէջ որ սահմանափակ է: Կարող են իսկ մատնանիչ ընել այն կէտն որովհետեւ ակայական դժուարութիւնն յառաջ եկած է: Կարելի է ապացուցանել որ անջնկեալ մասին ամեն ծանօթ իրողութիւններ կ'համաձայնին այս ենթադրութեան հետ թէ՛ եթէ անջնկեալ մէջ ուղիղ գծի մը հետեւինք՝ ուղեւորութենէ մ'ետք որ իր երկայնութեամբ անսահման չէ, պիտի վերադառնանք այն կէտն որ մեր մեկնակէտն էր եղած: Ո՛վ որ այս բանս դժուարին կ'գտնէ, կ'խնդրեմ օրինաւոր սահման մը տայ ուղիղ բառին: Պիտի տեսնէ որ ուղեւորութեան ճշգրիտ ստորոգելիներն համաձայն են լիովին այս իրողութեան հետ թէ՛ ուղիղ գծի մը վրայ ընթացող մասնիկ մը վերջապէս իր մեկնակէտը պիտի վերադառնայ:

Անշուշտ այս ըսածս ցնորք պիտի թուի, բայց ոչ չափազանիս: Այս ճշմարտութեան ներհուն է զլիսովին արդի չափազանցութիւնը: Միայն չափազանքներն են որ ընդունելով հանդերձ ուղեւոր մարմնոյն վերադարձն, կ'այնդ են որ անսահման չըջանէ մ'ետք կ'կատարուի այն: Եթէ ենթադրենք թէ Էւկլիտի տասն երկու առածներն (axiom) ճշմարիտ են, տարաւոր չկայ որ ուղեւորն անհուն անջնկեալ և անսահման ժամանակ անցնելէ ետեւ պիտի վերադառնայ իր առաջին կէտը: Բայց ենթադրէ այդ որ Էւկլիտի տասներկու առածները ճշմարիտ չեն, կամ ենթադրէ, ինչ որ նոյնն ըսել է, թէ եռանկեան մ'երեք անկիւններն իրօք երկու ուղիղ անկիւններու հաւասար չեն, այն տեսն ուղեւորութիւնն ոչ անսահման ժամանակի չըջան և ոչ անջափ

արագութիւն կ'պահանջէ որ ուղեւորն իր նախկին դիրքը վերըստանայ, թէ և անդուռ ուղիղ գծի մը վրայ շարժած լինի: Այսպէս անջրպետն յայտնապէս սահմանաւոր է, վասն զի ուղիղ գծով ուղեւորող մարմին մը՝ միօրինակ արագութեամբ և մի և նոյն ուղղութեամբ՝ չէ կարող իր նախկին դիրքէն սահմանափակ հեռաւորութենէ մ'անդին անցնիլ, և այդ նախկին դիրքն պիտի ստանայ վաղ կամ անագան: Անոնք որ իրենց Էլէկտրոն կլիւնն թերեւս սոսկան եթէ կասկած մը յայտնուի թէ՛ եռանկեան մ'երեք անկիւններն երկու ուղիղ անկեան հաւասար չեն: Թող այժմ քաջ գիտնան որ այդ առաջադրութիւնն երբէք ապացուցուած չէ, և երբէք չիրնար ապացուցուիլ, եթէ ոչ կերպ մ'անտրամաբանական մեթոտով՝ որ է՝ նախ ենթադրել ինչ որ հաւասար է մի և նոյն բանին, ինչպէս որ կ'ընէ Էլէկտրոն առան երկու առաժները ենթադրելով: Ու և է չափ, ու և է մանրադիտական զիտողութիւններ, ու և է իմացական զննութիւն չէ կարող հաստատել որ երեք անկիւններն մէկ միլիօներորդ մասամբ իսկ չեն տարբերիր երկու ուղիղ անկիւններէ: Այս տարբերութիւնն անգամ բաւական է ջրել անջրպետի մասին ցարդ արտայայտուած թիւր գաղափարները:

ՅՈՒՍԱՀԱՏ ԹՇՈՒԱՌՆ

Ոչ գարնան ծաղիկ անուշ բուրմունքով,

Ոչ մայն սոխակին

Ի բուսի վարդենեաց քաղցր երգերով

Զիս չողջունեցին:

Սմառն իւր առատ բերբերկն նուեր

Ինձի զըլացաւ,

Բարոս ի մեռիկն բաժակ գինեբեր

Ինձ ոչ ժղպտեցաւ:

Ծաղիկ հաւասկիս աշուն դալկադեմ

Մօտ գութի ճգմեռ,
Ձերդ հիւսիս ծառոց աղետք ինձ ցնդղւմ
Ըսպառնան աներ:

Հէք անմեղութեան բնութիւն ու մարդիկ
Դառակից կարծես,

Կը մըրցին նիւրեղ անընդհատ ջարհիք
Վատութեան պէս պէս:

Ո՛հ, ես պըշգացայ այս վատար կեանքի
Մէկ օր ապրելու:

Այս նախատանաց ամօր չէ՞ միքե
Լիճիլ յանճնառու:

* * *

Յանդունդս աղետից՝ անյայտ եղկելին
Թօթափեց ի վայր խիստ բեռը կեանքին,
Եւ արնամարհուս ժըպիտ մ'արձակած
Ի սին մեծութիւնս վատութեամբ զընուած,
Դըժնեայ աշխարհես
Հըրածարեցաւ, ա՛հ, զըւարբերես:

Ողջամբ ջունեցաւ օր մի երջանիկ
Դիակըն ծաղու դարձաւ խաղալիկ,
Մարդկային կըրից ու կարօտութեան
Քանի՛ դըժբաղդներ զսն զացին կերբան,
Եւ քո գութ ու սեր,
Ո՛վ մարդ անընդհատ, ո՞ւր անդ եմ ցընդեր:

ԲԱՐՈՒՆԱԿ

ՍԻՐԵՐԳ

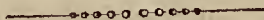
Ելիր քեզի հետ գուարբ ու հեզիկ
Ճեմենք մագելիս, տուած քեւ քեւի,
Հոն՝ ուր կ'ապրին լոկ առուակն բռնիկ,
Ծաղիկն ու գեփիւռն, քիթեռն լուսածղի:

Եւ ուր՝ հոգեզմայլ գեղգեղէ սոխակ,
Սիրով անպատում, մուագով մեղմօրօր:
Ոյր դաշն այեաց մեջ բող մեր բարմ հոգեակ
Ճախրի եւ խայտայ հեշտով մ'անսովոր:

Ու վճիտ լճակին քովը՝ դողալեն
Ոյր ծոց կը պարեն արփւոյն ճշոյներ՝
Մեր քաղցր ու անմեղ սիրոյ պտոյտեն

Խոնջած ծնրադրենք՝ եւ մեր հուր շուրթներ
Հըպին իրարու մեղմիւ, դողահար . . .
Եւ այդ համբոյրով ուխտենք սիրել յար:

ԴԵՈՐԳ ՄԱՀՍԷՐ

ՄՐՏԻ ՄԸ ՎՐԷԺԸ

Ա

Սոսկալի է հարուածն: Պէտք է քաջ լինիլ խուսափելու համար: Մահացու դեղնութիւն մը Վահրամի այտերուն վրայ կ'ծաւալի: Մերթ տենդոտ քայլերով, մերթ ծանր ու հանդարտ կ'ճէմէ իր փոքրիկ սենեկին մէջ: Քառակուսի անպաճոյճ: Պարզ գրասեղան մը, ցիրուցան թղթերու դէզեր: Կողմնակի շրջանակի մը մէջ զետեղեալ լուսանկար մը որ շուքին մէջ կ'սքողէ իր դժերն: Ասոր մօտ փոքր գրադարակ մը, կարգ, կարգ չարուած դրքեր, մաքուր, կոկիկ: Սեղանի մ'առջև ձուածն հայելի մը որու սիջն մխուած են երկու կենդանազրեր, Վահրամի վաղամեծիկ ծնողաց նկարներն: Ընթերցման համար մասնաւոր աթոռ մը, կարծր այլ հանգստաւէտ:

Իսկ այդ կոկիկ ու առանձնացեալ սենեկէն դուրս գեղեցիկ է տարածուած տեսարանն: Դէպ հեռու, վարը, ծովը՝ փրփրակէղ: Աստ բլրակ մը կանանչաւէտ: Անդ պարակէղ մը ծաղկալից ու խորհրդաւոր, պուրակներն, թփերու մէջ անհետացած:

Այս գեղջական անդորրութեան մէջ, բնութեան չքեղութեան առջև՝ Վահրամ յուսահատ ու մոլար քայլերով կորսուած ու դաժան ակնարկով, փրփրալից ու գեղնադոյն շրթներով, որք կարծես կ'հայհոյին իր էութեան գոյութիւնն, կ'դառնայ իբր վիրաւոր առիւծ մը, ահաւի զաղասիարներ ունենալով իր մտածմանց չիտթ քառսին մէջ:

Ի՞նչ կ'մտածէ Վահրամ:

Յուսահատ ու նկուն մթադին մտածումներ կ'գրգռեն իր գանկն: Կ'ըզայ իր ըղէղն պայթեցնել: Մահուան վրայ կ'խորհի: Իր աչաց կոպիճներն ներկուած են արիւնալի: Գլուխն կ'դառնայ, արիւն կ'տեսնէ իր շուրջն: Վերջ կ'ուզէ տալ իր կենաց դարնանային օրերուն: Զգուանք, քամահրանք կ'ըզայ մարդկութենէն: Մազրելի լինելու մտածումն իր եսասիրութիւնն կ'վիրաւորէ չարաչար: Խափուած լինելու սոսկումն կ'ճմէ իր սիրտն: Իր լքեալ վիճակի իրականութեան առջև՝ վիճ մը, անդունդ մը կ'ըզայ քայլերուն տակ բացուած:

Միայնակ աշխարհի մէջ, որք ի ծնէ, Վահրամ զնէ ունեցած է միայն ի մանուկ հասակէ: Անկեղծ ու ջինջ սէր մը հրահրած, բոցավառած է իր սիրտն ի խանդաղատանօր: Պաշտած է և կարծած է պաշտուիլ: Բայց կ'զգայ որ բռնած է ընդ միշտ, որ իբր խաղալիք մը նկատուած է իր սիրտն, որ զինք իբր անգոյ էակ մը նկատելով իրմէ կ'խորշին, անգթօրէն, անզգայ:

Կ'անիծէ ինքզինք՝ առանց համարձակելու զնէ ևս հայհոյելու, դեռ ևս կ'պաշտէ զնէ մոլեգին: Բայց կ'սարսուայ, կ'գողայ ջլացիկ չարժումներով, զնէ ուրիշի մը թեւերուն մէջ կ'տեսնէ: Առանց իշխելու՝ իր մտածումներն ցրուել, անոնց սանձ դնել, իր երեւակայութիւնն կ'խուսի իրմէ և կ'տեսնէ իր պաշտելին, իր սիրականն, նէ որ իրեն ուխտած էր հաւատարմութիւն և յաւիտենական սէր, որ ուրիշ մը կ'սիրէ: Իր ցաւն, խղճի խայթըն, աւերիչ նախանձն, կատաղութիւնն, մոլեգին կ'պայթին և Վահրամ, անզգայ, իր անձին տէրը չէ, հաստատ մտածում մը, մահն, միշտ ներկոյ է իր մտքին մէջ, մեռնիլ կ'փափաքի սրբտանց: Հտեսնելու համար այդ ահարկու ժամն, կ'ուզէ ոչնչանալ՝ չսլոճելու համար իր նուիրական սէրն:

Առանց զգալու, անգիտօրէն կ'յարձակի իր դրասեղանի գրգռօրոցներէն միոյն վրայ: Կ'բանայ, ներս կ'խուժէ իր ձեռքն: Հրացանակով մը զինեալ է: Միւս ձեռքն կ'յափշտակէ իր դրասեղանի անկիւնն պծնող լուսանկարն:

Իր սիրական, իր պաշտելին՝ իր Աստղիկին պատկերն է այն: Կ'ուզէ իր սրտին վրայ սեղմել անգութ աղջիկն ու այնպէս մեռնիլ:

Վահրան կ'մտէցնէ հաստատակամ, հրացանակի վուղն ուղղակի իր գանկին:

Պայթում մը լսելի կ'լինի: Ամեն ինչ լնցած է:

Ո՛չ, Վահրամ կանգուն է:

Այն միջոցին իսկ որ իր մատերն անդդայ վայրկենի մը մէջ պիտի մղում տային լեզուակին, Վահրամ հեռու, պարտեզին մէջ նեւած է հրացանակն՝ որ կարծես վիրաւորուած զգալով իր հպարտութիւնն՝ մամուռներու վրայ կ'կատաբէր իր աւերիչ պաշտօնն, այրելով մի քանի չոր մացառներ:

Վահրամ կենդանի է: Իր այտերն վարդաքոյն կ'բոցավառեն, իր չրթերն արհամարհոտ, իր նայուածքն մեղմ ու անուշ, կ'ժպտի իր Աստղիկի նկարն դիտելով:

Կ'ուզէր ապրիլ ու վրէժ լուծել:

Բ

Մինչ Աստղիկ մոռնալով Վահրամի հրատապ, խելայեղ ու անկեղծ սէրն, ոսկիներու փայլէն շլացած կ'ըրժէր իր ուխտն ու խօստումն ու կ'ամուսնանար իր ոսկեղէն մտատրիպարին հետ, Վահրամ՝ թողնելով ամեն ինչ զրաղում, փաստարանական աշխատութիւն և ուսում, ժամանակի մը համար կ'հեռանար, կարէնէր սրտիւ, դառնակակիծ ու վհատ, ներկայ չգտնուելու, չլսելու, չիմանալու համար Աստղիկի ամուսնութեան լուրն:

Գ

Սահած են երկու երկար տարիներ: Բայց Վահրամ փտահ է իր անձին վրայ, իր ունեցած փաստարանական կարողութեան վրայ, որ օրէ օր հոջակ հանելու կ'նկրտի:

Բայց չէ կարողացած գեռ ևս սպիացնել իր սիրտն խոցող վերքն, անբուժելի կ'տառապի, կ'հեղձի Վահրամ, աշխատութեան՝ անդուռ ու անընդհատ զբաղումներու տակ ջանալով ճնշել ու մոռնալ իր անցեալն ու իր Աստղիկն, որու դժբաղդութեան լուրերն ամեն օր կ'լսէ:

Դ

Այո՛, դժբաղդ է Աստղիկ: Ոսկին, հարստութիւնն չեն կարողացած երջանիկ ընել զինքն: Իր ամուսինն ծանր սխաւութեամբ տակ ճնշուած է: Տարփուհի մ'ունի, որու քմահաճոյից զերին եղած է: Այս ամենն զիտէ Աստղիկ ու ողբազին կ'անցունէ իր օրերն, զղջալով իր անխորհուրդ ու անհեռաատես որոշման վրայ, որ հետզհետէ իր կորստեան պատճառ կ'լինի: Բայց կայ դէպք մը՝ զոր Աստղիկ չգիտէ, այո՛, չգիտէ որ իր ամուսինն կորուսած է, փճացուցած է թղթալաղի ու անյաջող առևտրական ձեռնարկներու մէջ իր բոլոր հարստութիւնն: Չգիտէ Աստղիկ որ իր սեպհակահ, իր հօրմէ ժառանգած կալուածներն դուրսի տակ կ'գտնուին և անհետանալու վտանգին մէջ են: Այս ամենէ տեղեկութիւն չունի Աստղիկ, բայց թշուառ է և կ'թառամին իր օրերն, թունաւորելով իր գեղեցկութիւնն, իր երիտասարդութիւնն:

Բայց ժամն հասած է վերջին հարուած մ'ևս կրելու իր ամուսինն իր տարփուհիէն լքուալ, սեղմուած իր ողբապահանջ:

ներէն, յետին ճիգ մ'եւ կ'ընէ, կ'նետուի խաղի մէջ և կ'կոր-
ծանի բոլորովին Աթաբէկ, ճարահատ, յուսահատ կ'սլայթեց-
նէ իր գանկն, թողնելով Աստղիկն բոլորովին կործանման վիճա-
կի մէջ և այրի հագիւ քսանամենի:

Ե

Արշալոյսն հագիւ տարածած է իր անգոր լոյսն Զով զեփիւ-
սըն կ'չչէ: Ծառերու տերեւներն հագիւ հագ կ'շարժին: Առաւօ-
տեան ցոլն տամուկ զովութիւն մը կ'սփռէ մթնոլորտին մէջ և
ծաղիկներու բոյրն՝ հողի խոնաւ հոտին հետ խառն, կ'բանան
քունէն թմրած իմացականութիւններն:

Վահրամ ոտքի վրայ է արդէն: Նոյն սենեկին մէջ: Պատու-
հաններն բացած, զլուսն կախ իր սլարդ դրասեղանին վրայ
կ'աշխատի: Տխուր է: Վիշտն մեծ աւերումներ գործած է իր
առոյգ զիմաց վրայ: Խորշումներ ճակտին վրայ և սպիտակ թե-
ւերու սպրդումներ տեսանելի են իր մաղերուն մէջ: Խոհուն է
և ծանր լըծութիւն մը կ'արտայայտէ իր դէմքն՝ մտածկոտ:

Լսած է Աստղիկի վերջին դժբաղդութեան լուրն: Այսպիսի
սրտանց, կ'արգահատի, որովհետեւ իր սիրոյ ջերմ բոցն չէ մա-
րած իր զգայուն սրտին մէջ, թէեւ չէ կարող զսպել այն ան-
ըզգալի ու անշմարելի գոհունակութեան խինդն, որ մերթ
սարսուռն կ'սահի իր զիմաց վրայ, պրկելով թեթեւապէս իր
չրթերն և թարթելով իր սև աչերն որք կ'բացուին ապա՝ աւե-
լի պայծառ, անմիջապէս վերստանալու համար իրենց սովորա-
կան տխուր ակնարկն՝ սուգելով անթափանցելի խոր մեղամաղ-
ցիկ մթութեան մը մէջ:

Յանկարծ կ'ցնցէ Վահրամ իր զլուսն, ուշադիր մտիկ կ'ընէ՝
սրտայոյզ ու տենդոտ, իր զիմաց գոյնն կապտագոյն կ'դառնայ:

Ձայն մը կ'լսէ դուրսն՝ որ աւելի հեկեկանք մը, հեծկլտանք
մ'է՝ խղդուկ, շնչաստպուռ:

Նախազգացումն արդէն կ'խօսի Վահրամի սրտին մէջ, գա-
մեղով պինք իր գրասեղանին առջև կանգուն հեռի հեռ, աչե-
րուն յառած դրան պարզունակին վրայ որ անշարժ կ'մնայ, չրա-
ցուի:

Յետին ճիգ մը կ'ուզէ ընել սրանալու համար գէպի դուռն,
հագիւ թէ շարժած է և ահա դուռն կ'բացուի և քողարկեալ
սևազգեստ կին մը կանգուն կ'երևի դրան սեմին վրայ:

Նոյն ինքն Աստղիկն է, այլ ևս տարակոյս չունի Վահրամ, ինքզինքն կ'ամբողջէ, իր կարողութիւններն առ ինք կ'կոչէ, տրկար չլինելու մտադրութեամբ կ'դիմուի, սպասելով համր՝ արձանի մը նման:

Աստղիկ արտասուալից տշերով, յուզեալ ու վրդոված կ'դիտէ Վահրամն, կ'տեսնէ այն աւերումներն որ ինք գործած է այդ ազնիւ ու գեղեցիկ դիմաց վրայ: Զղջում ու խղճի խայթն կ'տանջեն զինք, իր կորուսեալ երջանկութեան՝ քայքայուն կացութեան առջև: Ամօթն, վրդովն՝ պաշարած են իր տկար սիրտըն, չդիտեր ինչու համար եկած է և ինչ պիտի խօսի:

Այդ փոքրիկ սենեկի մշուկ միջնորդին մէջ միայն երկու շնչառութեան ձայներն են որք կ'լսուին մերթ ներդաշնակ, մերթ անկանոն: Երրորդի մը կարօտն զգալի է այդ երկու չրթներէն միայն մէջ մարդկային ձայն մը, բառ մը դնելու համար: Այդ պաշտօնն կ'կատարէ ժամացոյցն հնչելով՝ ծանր ու ողբալիս՝ առաւօտեան ժամը վեցն: Հազիւ անհետացած է վերջի զարկի արձագանքն, որ Վահրամ, անհամբեր այս շրթալի ու քարացեալ վիճակին առջև, խրպոտ՝ այլ յուզեալ շեշտով մը կ'հարցնէ.

— Ինչ է մեզ աստ առաջնորդող նպատակն. . . Տիկին. . . :

Աստղիկ կ'զգայ հարուածն: Տէկն, այո՛, ուրիշի մը տիկինն եղած էր, այժմ՝ այրի Բայց տատամսելու բոպէն չէր, հաստատակամ իր քայլերն առաջնորդած են զինք իր վաղեմի սիրականին մօտ:

— Ո՛հ, Վահրամ, կ'զոչէ խեղդուկ ձայնով մը, քու առջններկայացողն, տիկին մը չէ՛, այլ քու Աստղիկդ:

— Իմ Աստղիկն, կ'ըսէ Վահրամ, տխուր շեշտով մը — մեռած է: Ժամանակ մը կար կ'յիշեմ որ այդ անունով սենէի էակ մը, որ կ'հաւաստէր թէ կ'սիրէր զիս:

— Վահրամ, կ'աղաղակէ Աստղիկ բեկեալ հառաչով մը — ո՛հ, անդուժ մի լինիր, խնայէ՛ դժբաղդիս . . . :

— Բայց ինչ կ'ուզէք, տիկին, ո՞վ էք դուք, ինչու հա եկած էք, ինչ նպատակաւ կ'ստանգարէք իմ անդորրութիւնն:

— Վահրամ, մի ջանար սառն երեւիլ, յիշէ՛, ճանչցիր զիս, քու Աստղիկդ եմ ես, զրժեցի ուխտս, պատառելով սիրտդ, բայց չդադրեցայ քու յիշատակդ յարգելու, սիրելու, պաշտելու:

— Ո՛հ, և ինչ իրաւունքով, ո՞վ տուաւ այդ թոյլտուութիւնը, իմ մեռած է, այնպէս կ'ուզեմ կարծել, չեմ ճանաչեր ըզ-

ձեզ, իմ անրիժ կոյս մ'էր, անհաստատուած վարդ մ'էր, չբու-
ցուած կոկոն մ'էր և թառամեցաւ, կրբաւ, անհետացաւ, կը
սղաշեմ այդ կորուսեալ սիրական կոյսն, կ'յարգեմ նէրա զժ-
բաղդ վախճանն: Բայց դուք, ոչ չեմ հետաքրքրուիր իսկ զձեզ
ճանաչելու . . . :

— Ախ, Վահրամ, կ'զոչէ Աստղիկ հեծեծադին — թեւա-
տարած կ'սպառաշիւմ, թափէ ամեն անէծք իմ վրայ, իրաւունք,
արդարութիւն է, ջախջախէ զիս քու ոտից տակ, բայց, ի սէր
քու սիրական մօր, մ'առեր, մ'արհամարհեր զիս, ներէ՛, ծնրա-
ղիր կ'սպառաշիւմ:

Աստղիկ հեծկլաւանօք ինկած է իր ծնկանց վրայ, Վահ-
րամի առջև, սրտարատ վարեւու անօր ոտից:

Վահրամ անողորբելի կ'մնայ այդ խուլ տառապանաց առջև,
թէ և սաստիկ յուզուած, դժգոյն է ու զողորուշ:

Աստղիկ յուսակուր է, կ'կարծէ որ Վահրամ գէթ ձեռքն
պիտի երկարէ զինք իր գտնուած դիրքէն վերցնելու, բայց ա-
նօգուտ կ'սպասէ: Թաշկինակովն կ'ջանայ զսպել իր հեծկլաւան-
քն և խուլ ու ընդհատ ձայնով մը կ'շարունակէ:

— Վահրամ, իբր պատաւոր մի կանգնիր իմ առջև, անսա-
սրտիդ, ուչ դիր անոր և դիտէ եթէ կարեկցութեան, արդահա-
տութեան թեթեւ զգացում մը չէ պահած իր կայծն ինձ, քու
Աստղիկդ համար:

— Ո՛հ, անգութ արտօած, կ'զոչէ Վահրամ վերջապէս յաղ-
թահարեալ, աչերն բարկութենէ տառկացած, զգալով հետզհե-
տէ մոխրի տակ պահուած իր զգացմանց խուլ զղբողութիւնն իր
լանջին տակ — բաւ չէր որ խոցեցիր սիրտս, որ՝ իմ մահուան
պատճառ պիտի լինէիր, որ՝ զիս բարոյապէս սպաննեցիր, որ՝
զիս ծաղր ու ծանակ ըրիր ընկերութեան առջև, որ՝ իմ երի-
տասարգութիւնս վշտերու և տառապանաց պակ մաշեցուցիր,
որ իմ աղքատութիւնն երեսիս ուղղակի հարուածեցիր, այժմ
իբր թէ դու չես, իմ այս բոլոր զժբաղդութեանցս պատճառն,
կ'ենեւ իմ առջև կ'ենեկայանաս, անդիմօրէն . . . :

— Վահրամ, խօսէ, այժ, ջախջախէ զիս, իրաւունքդ է, կ'հե-
ծեծէր Աստղիկ:

— Ինչ է ուղածդ, կ'շարունակէ Վահրամ, քրտնաթոր,
այլազունեալ և ոտքն ուժդին գետին զարնելով — Ինչ յոյսե-
րով, ինչ յանդգնութեամբ, կ'զտս խանդարել իմ հաղիւ հազ
վերահաստատուած անդորութիւն, միթէ եկած ես վերքս բա-

նալու, զայն ալ տւելի խոցելու, վերջին բուռն դաշոյն մ'ես
մղելու, ո՛հ, ո՛չ այդքան տխմար չեմ, անցեալ տկար էակն չեմ,
այժմ գիտեմ քեզ նման ուխտադրութ կնկան մը պէտք եղածն:
Գնա՛, հեռացի՛ր, մի տառապեցներ զիս քու ներկայութեամբն,
մի թունաւորեր իմ սիրտն, գնա՛, և ես, այս կ'ալաղատիմ քեզ-
մէ, գնա՛ . . . :

Աստղիկի աչերէն, Վահրամէ անտես, կ'սահի բարկութեան,
կանացի հպարտութեան փայլակ մը, ոտք կ'ելնէ, շարժում մը
կ'ընէ մեկնելու, բայց չէ կարող քայլ մ'առնուլ, կ'մտենայ
ընդհակառակն Վահրամի և հլու, քաղցր ու պաղատաղին կ'յարէ:

— Վահրամ, իրաւունք ունիս ինչ որ խօսիս իմ անցեալ ա-
պաշնորհ ընթացքին դէմ: Բայց այժմ կ'զգամ որ կ'կրեմ իմ
պատիժս, և աւա՛ղ, շատ խստիւ: Գիտեմ որ վեհ է սիրտդ,
բարձր քու հոգեկան աննման ձիրքդ: Վերջին յայտ, ապաւենս,
դու ես, մի զլանար ինձ, քու հզօր աջակցութիւնն . . . :

Եւ Աստղիկ կ'սկսի ջլացիկ ու բուռն կերպիւ արտասուել
Վահրամի առջև ընկնելով

Այս մեղմ ու անուշ ձայնն, այս յուզիչ շեշտն հասուցած է
Աստղիկին իր նպատակին: Վահրամ, յաղթուած, ընկձած է,
որովհետեւ իր սէրն արժարժած է այս ներդաշնակ, հոգեքաղ
մեղմանուլ աղաղակն:

Վահրամ՝ գթօտ, ակամայ շարժում մը կ'ընէ նէրա օգնե-
լու որ ոտք ելնէ, բայց սոսկմամբ ետ կ'քալէ, կ'պահէ իր ձեռքն
կուրծքին մէջ: Ո՛հ, իրաւունք չունի, Աստղիկ իրը չէ, ուրիշ մը
պատկանած է . . . :

Մընկրկի իրր իժէ՛ մը խայթում և աղղու ձայնով մը կ'հրա-
մայէ Աստղիկի ոտք ելնել և ցոյց կ'տայ նէրա բազմոցն:

Առանց իսկ զնէ գիտելու, երկիւղով լի իր տկարութեան վը-
րայ, Վահրամ զգալով որ՝ ընկձելու չափաի թեթեւի նէրա դեղ-
ւոյն ու տամուկ աշաց փայլին առջև, որք զի՛ք առ նէ կ'ձգեն
իրր երկու հատու մագնիսներ, կ'յայտարարէ որ պատրաստ է
իրեն օգնելու, իր կարողութեան չափով:

Աստղիկ՝ լալաղին կ'ապամէ իր դժբաղդութիւնն: Մնկա-
րագրէ իր վիճակն: Իր հարստութեան փճանալու ճամբուն մէջ
գտնուիլն, իր ամուսնոյն պարտապահանքից կողմէ զանոնք ծա-
խելու սպառնալիքն: Ամեն բան ծայրէ ի ծայր: Եւ՝ կ'աղաչէ,
կ'ալաղատի որ Վահրամ ստանձնէ իր դատն, վերահաստատե-
լու իր իրաւունքն, իր օտարզան: Վ'յանձնէ թղթերու զէզեր իր
դատին վերաբերեալ:

Անհնարին է մերժել: Վահրամ բռնուած է, կ'ընդունի նէ-
րա չաշերն պաշտպանելու պաշտօնն, հպարտօրէն ու յուզեալ:

Աստղիկի ուրախութիւնն անսահման է, բառ չգտներ արտա-
յայտելու իր շնորհակալիքն, ամեն տեսակ խօստում, գրաւա-
կան պատրաստ է տալու, բայց՝ Վահրամ արհամարհանօք կ'մերժէ
ամեն ինչ, մինչև իսկ Աստղիկի երկարած ձեռքն, որ կ'ուզէ
սեղմել իր պաշտպանինն:

Հագիւ գոցուած է սենեկի դռնն Աստղիկի վրայ, որ առ
նէ վազելու փափաք մը կ'մղէ Վահրամն մի քայլ առնելու զէպի
դռնն: Բայց կանգ կ'առնու, դէմքն կ'աբաշէ իր ձեռաց մէջ,
կ'իյնայ աթոռին վրայ և կ'սկսի աղեկի մը նման արտասուել:
Տկարութիւնն երևան կ'ելնէր Աստղիկի մեկնելէն վերջ, որով-
հետև հագիւ քաջութիւն ունեցած էր չնետուելու նէրա թևոց
մէջ և՛ չաղաղակելու՝ որ պէ՛տէ կ'սիրէր, կ'պաշտէր . . . :

Յանկարծ կ'կանգնի Վահրամ իր աթոռին վրայ, կ'սրբէ իր
արցունքն, և բուռներն սեղմած, ակռաներն կրճտած անէծք
կ'տեղայ Աստղիկի գլխուն որ զինք զժբաղը ընելէ վերջ, այժմ
ևս կ'յիւէր զինք՝ իր հարստութիւնն վտանգի մէջ գտած պա-
հուն: Ուրեմն նէրա քայլերն ուղղուած էին իր մօտ, չէ թէ զինք
անցելոյն մէջ սիրած լինելուն համար, չէ թէ իր սրտի վեհ-
հանձնութեան գիտակցութիւնն ունենալուն համար, չէ թէ իր
զգայուն քնաւորութեան վերահասու լինելուն համար, չէ թէ
սիրահարի մը, եղբոր մը դիմած էր նէ, այլ լոկ փաստաբանին,
սոսկ առձին, միայն մեքենային, ուրեմն շահասիրութիւնն դարձ-
եալ եղած էր նէրա ղեկն՝ քան զուրգուրալի սրտի մը մէջ սիրո-
վանք ու մխիթարութիւն գտնելու իղձն . . . :

2

Վահրամ երջանիկ է ներքուստ: Հպարտութիւնն և գոհու-
նակութիւնն կ'իյային անոր դիմաց վրայ, ամենքն կ'շնորհաւո-
րեն զինք, ամենքն կ'գովեն իր անձնուէր ընթացքն:

Աստղիկի դատն չա՛ած է և նէրա իրաւունքներն վերահաս-
տատած:

Եւ թէև կ'տրուիէ իր սիրտն, թէև սիրոյ անչէջ զգացմանց
տակ կ'հրահրին դեռևս առ Աստղիկ իր զգացումներն, բայց
անցելոյն մէջ խաբուած լինելուն մտածումն, ոտնակոխ եղած
լինելուն անհանդուրժելի ամօթն, անընկճելի կ'ընեն զինք:

Թէև Աստղիկ արցունքով կ'սրբէ իր անցեալ սխալն, թէև ծնրադիր ներում կ'խնդրէ Վահրամէ, թէև չտատամսիր ստորանալ անոր վաղեմի խոստումն վերահաստատելու համար, թէև ամեն հնար կ'գործէ որպէս զի յաջողի ի վերջէ սեղմելու գինք իր կուրծքին վրայ, իբր իր ամուսինն . . . :

Բայց Վահրամ անսառն ու անյողգուղջ է, և կ'մերժէ մեղմիկ Աստղիկի իրեն կաթկառած ձեռքն:

Եւ թէև տխուր, բայց երջանիկ է Վահրամ՝ լուծած է իր վրէժն . . . :

Հ. Մ.

ԿՐԹ Ա. ԿԱՆ

Բարեկամ մը հետեւեալ գրուածքը հոգորդելով խըմբագրութեանս առաջարկած է հրատարակութեան տալ, եթէ նիւթն յարմար և օգտակար համարուի:

Արդ՝ նկատելով որ այդ գրուածքը կրթական պարզ, բնորոշ խրատներ և հրահանգներ կ'պարունակէ, նամանաւանդ մեր մի ազնուաբարոյ և բարեկիրթ քաղաքակցի, բարեյիշատակ Մելքոն Ոսկանեանի, աշխատասիրութեան արդիւնքն է, արժան դատեցաւ մաս առ մաս ի լոյս բնծայել զայն Ա. Մ.՝ մէջ:

Մելքոն Ոսկանեան՝ թէև չատ տարիներ բնակած է Հելվէտիա առևտրական դործեր իր գլխաւոր դբադմունքը լինելով, և օտարութեան մէջ կնքած է իր թանկագին կեանքը, սակայն իբրև ճշմարիտ հայ, չէր մոռցած երբէք իր բնագաւառն և ազգային մանկտին, որոց փոքրիկ ծառայութիւն մը մատուցանելու համար, ի նշան իր սիրոյն, թարգմանած պիտի լինի հատուած առ հատուած այն գրուածքն, իր պարասոյ ժամերուն մէջ:

Ուստի չենք դեղևիր՝ ի յիշատակ ճշմարիտ հայուն և մեր ազնիւ քաղաքակցին, հրատարակել իր այդ պարզ այլ կրթասիրական երկը:

ԻՆՉ ԿԸ ՊԱՐՏԱԽՈՐԻՆՔ ՄԵՆՔ ՄԵՐ ԶԱԽԱԿԱՅ

Հարք և մարք, խնամակալք և ուսուցիչք, դուք որ սոյն տողերը պիտի կարդաք, հետեւեալ ամենակարեւոր և մտադրութեան արժանի հարցը կ'ուզղեմ ձեզ: Որո՞նք են տղայոց համար ձեր պարտաւորութիւնները: Դարձուցէ՛ք մի անգամ ձեր աչքը ձեր անմեղ զաւակաց վրայ, ինչպէս միամտաբար իրենց բոլոր վստահութիւնը ձեր վրայ դրած, իրենց ապագան և երջանկութիւնը ձեր ձեռքը յանձնած, բոլորովին ձեզ ապաստանած են: Ի՞նչ պարաք կը դնէ ուրեմն ձեր վրայ սոյն անմեղ վստահութիւնը: — Կրնա՞նք զիրենք խաբել: — Բայց ո՞չ ապաքէն երկնից դէմ մեղանշած պիտի լինինք եթէ զանմեղութիւն չարաբաստիկ ընենք իւր բոլոր կենաց ասպարիզին մէջ: Մեր պարտքն է զանոնք ուղիղ ճամբուն մէջ առաջնորդել, կատարեալ դաստիարակութիւն տալ և իրենց ապագան պատրաստել. — այս կենաց և իւր պահանջումներուն, վտանգներուն, վտերուն և ուրախութիւններուն համար:

Բայց երբ մեր պարտքերը այսպէս խղճի մտօք ի դուրծ դռներնք, ի հարկէ չատ անգամ մեր հանգստութիւնը, մեր զուարճաւթիւնը, մեր դիւրութիւնը անոնց համար զոհած պիտի լինինք: Բայց ո՞չ ապաքէն մեր ըրած սոյն զոհողութեանց համար չպիտի ցաւինք, մտածելով որ սոյն զոհողութիւնք՝ մեր զաւակաց ներկայ և ապագայ կեանքը պիտի ապահովեն:

Հարք և մարք, կը տեսնէ՛ք, ինչ սրբազան և ծանր պարտաւորութիւն մեզ յանձնուած է: Մանրերոցդ մը իսկ աններելի է մեզ անտես ընել այս կարեւոր կոչումը: Կրնամք անտարբեր մը ալ և չխորհիլ թէ՛ ինչպէս օր մը նոյն անմեղները իրենց պարտքը պիտի կատարեն իբրեւ այր և կին, իբրեւ մարդ, քրիտոնեայ, քաղաքացի և ընտանեաց հայր: Միթէ ներելի է մեզ հոգ չտանիլ և թողուլ որ այս կամ այն մոլութիւնը արմատանայ անոնց սրտին մէջ, զոր շատ դիւրաւ կրնայինք, քանի որ տակաւին յարմար ժամանակն էր, արմատաքի խլել: Միթէ ներելի է անխնամ թողուլ զիրենք, այնպէս որ բարի լինելու տեղ չար լինին: Հաւանական է որ քու զուակդ ընտիր ընտիր յապկութիւններ

ունի, քու անհոգութեամբ թերևս անմշակ մնան, քանի որ եթէ հոգ և խնամք տանէիր իւր վրայ, բարի և առաքինի պիտի լինէր նա:

Հէք անմեղներ, զոր անքան կը սիրենք, քանի՛ քանի՛ անդամ անոնց դաստիարակութեան հոգ և խնամք չենք տարած: Գիտես, ինչու տղայք միշտ ուրախ և գուարթ են: Վասն զի չգիտեն տակաւին թէ տրտմութիւնն ինչ է: Իրենց ապագան, բոլոր իւր վիշտերովը ու ցաւերովը քու ձեռքդ յանձնած են, որպէս զի իրենց մատաղ հասակին մէջ սորվեցնես ամէն պէտք եղածը, գիտատրամ պէս Աստուծոյ երկիւղն և մարդասիրութիւնը: Ստուգի՛ւ՝ անկարելի էր մեզ այս խեղճ անմեղներուն մեր վրայ դրած բեռը կրել, եթէ սէրը մեզ օգնութեան չհասնէր և չթեթեւցնէր զայն:

Յիշենք մեր անցեալը և մեր անձնական փորձառութեամբ մեր զաւակաց պակասութիւնները ուղղելու ջանանք: Նոյն պակասութիւնները զոր չափահաս տղոց վրայ տեսնելով չենք աստորժիւր, գոնէ անկէ զդուշացնենք փոքրները: Այլ այլ թերութեանց սերմունքը մանկութեան ժամանակ աննշան և փոքր կը թուին մեզ: Ի սկզբան կարծենք թէ դժբաղդութիւնը մեծ չէ՝ տղան քիչ մը անկիրթ կամ չար է, բայց կենաց դպրոցին մէջ հետզհետէ պիտի մոռնայ իւր պակասութիւնները, այս դպրոցը որքան ծանր և միանգամայն դառն, անկարող է ստէպ վատ դաստիարակութեան մը աւրածը ուղղել: Սոյն կենաց դպրոցը շատ անգամ զմարդ ցաւերով և վշտերով կը պատժէ ուսուցչաց և խնամակալաց զանցառութեան համար:

Կը տեսնէք դժբաղդներու խումբ մը, ատոնք մոլութիւններով շաղուած իրենց մատաղ հասակին մէջ դէպ ի կորուստ կը գիմենո՛ւ Նայեցէք սա դիւրաղջաց, դժգոհ, անվստահ և բարկասիրտ մարդկանց երամբ, ամենքը վատ դաստիարակութեան ցոհերն են: Բաւական խնամք և հսկողութիւն չեն վայելած իրենց մատաղ հասակին մէջ. իրենց հաճոյից և կամաց գերի եղած են, ոչ իրենց զբաղմանց և ոչ ընկերակցութեանց մտադրութիւն եղած է: Ես բաւական զբաղմունք ունիմ բոլոր օրուան մէջ և չեմ կարող ամենամանր բաները հոգալ, կ'ըսէ հայրը: Երբ ժամանակը գայ ամեն բան կարգի կը մտնէ, կ'ըսէ անհոգ մայրը, ինչու ամէն ոչինչ բաներու համար այժմէն ցաւիմ:

Ինքնասէրներ, իրենց հանգստութիւնը կը փնտռեն մինակ և բնաւ զոհողութիւն մը չեն ընե՞ր իրենց զաւակաց համար:

խօսքով կը սիրեն զիրենք, բայց առաւել իրեն խաղալիկ մ'ի-
ջենց յարափոփոխ կամաց և հաճոյից: Քանզի այսօր կապիլի սէր
մը, վաղը անտարբերութիւն, միւս օր բարկութիւն և անդը-
թութիւն, ապա նորէն իրենց սովորական թոյլտուութեան և
տկարութեան մէջ կ'իյնան: Այս է զաւարակիրը, ճշմարիտ սէրը
սրտագին, անփոփոխ և միշտ տրթուն է: Այս սէրը զատուի-
քակութեան միակ միջոցն է անշուշտ, բայց չմոռնանք որ ճշմա-
րիտ սէրը կը սլահանջէ նաև խոհեմութիւն, անձնութեան թիւն
և ամէն զոհարերութիւն:

Արդ՝ թերևս յետագայ յօդուածներուն մէջ ընտանեկան
զատուիքակութեան վրայ կարելի լինի մեզ քանի մը բացատ-
րութիւններ տալ և միանգամայն սոյն հարցը պարզել:

« Ի՞նչ կը պարտաւորինք մենք մեր զաւակաց »:

Առայժմ այս ավփոփ պատասխանը բաւական կը համարինք:
— Մեր զաւակաց կը պարտաւորենք իղճահար, ճշմարիտ դաստիարակչու-
թիւն, ինչպէս նաև անյանջիբ հաղորդութիւն և սէր:

ԼՈՌԻԹԻՒՆ, ԼՈՒՌ ԿԵՑԻՔ Կ'ԸՍԵՄ ՁԵՉ

Երբոր Պարոն Պ. իւր ընտանեաց մօտ կ'գառնայ, կարծես
թէ օդը յանկարծ կը փոխուի, արեգակը կ'անհետանայ և եր-
կինք փոթորիկ կ'սպառնան: Ամեն ուրախ զուարթ շարժում կը
գաղբի և խեղճ տղայք ծակէ ծած կը պահուըտին: Պարոն Պ.
փոխանակ իւր զաւակաց վրայ գորովագութ և հայրական նա-
յուածք մը դարձնելու, թեւթոռի մը վրայ կը բազմի անհոգ, օ-
րագիրը ձեռք կ'առնու և մինակ օրուան, քաղաքական և խառն
լուրերով կ'զբաղի: Երբոր իւր զաւակաց մին աթոռ մը շարժէ,
կամ իւր խաղալիքը գետինը ձգէ և կամ այս երկար լռութե-
նէն ձանձրացած իւր աեղը փոխել ուզէ, հայրը ոտքերը գետին
ղարնելով ահարկու ձայնով կը գոչէ. — Լռութիւն, միթէ լուռ
կեցիք չըսի՞ ձեզ: Սոյն սպառնալիքէն ետքը՝ լռութիւնը վերստին
կը տիրէ, նոյն իսկ իւր լծակցին երեսի գոյնը կը նետէ և սեն-
եալ մտած ելած ատեն մեծ զգուշութիւն կ'ընէ որ աղմուկ

չհանէ, քանզի փորձառութեամբ գիտէ որ այսպիսի կրակոտ խօսքերէ ետքը՝ իւր ամուսինը գտնակոծ կ'ընէ իւր գաւակները: Խեղճ անմեղ արարածներուն սիրտը վախէն թռնող ելած, անշարժ կը մնան ուր որ են և աչքը իրենց հօր գունճաւ երեսին վրայ սևեռած՝ տնհամեր կ'սպասեն որ իւր ընթերցումն աւարտէ: Վերջապէս մեր Պարոն Պ. տաք կ'եղնէ ու օրագիրը մէկդի կ'դնէ: Օրհնեալ լինին երկինք. մեկնելու վրայ է մեկնեցաւ:

Հաղիւ հալ Պարոն Պ. սենեկին դուռը կը դոցէ, և ահա տեսարանը կ'փոխուի, տղայք բռնադրօսիկ ուրախութեան շարի դնել չլրնալով՝ ամեն բան տակն ու վրայ կ'ընեն, ի դուր տիկին Պ. կ'ջանայ անդորրութիւնը հաստատել, ոչ աղաչանք կ'ազդէ և ոչ սպառնալիք: Խեղճ կիներ ինչ միջոց գործ ածելը չգիտէ, կ'զսրմանամ կ'ըսէ իւրովի, ամուսինս այնքան դժուար է, բայց տղաքն միշտ չար են: Գէորգ՝ երեկ դեռ այնքան ծեծ կերաւ, Գրիգորի վրայ անցեալ շաբաթ նոր քանակ մը կոտորեց, իսկ Մարիամ՝ օրովհետեւ նամակ մը նամակատուն տանելու մոռցած էր, հինգ օր սեղան չնստաւ իրբև սլափի, չեմ ըմբռներ ինչպէս չուտ մոռցան այդ պատիժները:

Բայց ես չառ լաւ կ'ըմբռնեմ, խեղճ տիկին Պ., ասոր պատճառը, քու պարոն ամուսինդ չառ խիստ է և դուն չառ տկար ես: Նա սրտովելէ գատ՝ ուրիշ բան չգիտէր և դու միակ յանդիմանելու վարժած ես, ու այդ կրթութեան եղանակ մը չէ:

Ծնողք պէտք չէ որ չառ խիստ լինին, չմոռնաք որ տղայք չափահասներու պէս չեն կարող ծանրաբարոյ լինիլ, այլ թեթեւաշարժ թիթեռնիկի պէս թեթեւ, ուրախ՝ ինչպէս սկիւռ մը ծառերու վրայ՝ և քաղցրաբուն անձի մը պէս երջանէի են անոնք: Իրենց փոքրիկ սիրտն հմայեալ անտառի կը նմանի, ուր, ծառերու գաղաթները կը ճոճին և տերևները կը խօսին, մինչդեռ անոնց ստորոտը խոտերուն մէջ ծածկուած անշարժ ծաղիկներ իրենց հայեցումաժքը դէպի երկինք կը դարձնեն: Եւ եթէ այս փոքրիկ արարածները նոխաղներու և լեռնայծերու պէս յանդուգն և չար, կամ էջերու պէս յամառ են, այնպէս որ խստութիւն բանեցնել հարկ լինի յուզութիւն բերելու զանոնք, բայց ոչ ապաքէն չափէ աւելի աշխոյժ և չար աղայ մը նանընտրելի է, ծոյլ, թմրած և ապուշ տղէ մը:

Ենք չափահասքս վաղուց մանկութիւնը մոռցած՝ բոլորովին տարբեր մարդիկ եղած ենք, և մեր յիշգրտութեան զօրածին չափ

գիտենք որ մանկութեան ժամանակ աշխարհ՝ բոլորովին տարբեր կ'երևի տղոց: Այս պատճառաւ պէտք է ներողամիտ լինիլ և ժամանակէն առաջ անոնց երջանկութիւնը չյափշտակել, երջանկութիւն՝ զոր միանգամ մարդ կ'վայելէ իւր կենաց մէջ:

Պարոն Պ. դուռն շատ անգութ և ինքնասէր մարդ մ'ես, դուռն առ զսակունս քու ունեցած պարտքդ խղճի մասը չես կատարեր:

Ինչու ուրեմն շատերը կը կարծեն որ տղոց կրթութեան համար խտութիւն և խոտրող իմութիւն պէտք է, որովհետեւ այս տեսակ մարդիկ տղայ կրթելու ուրիշ միջոց չունին, չգիտեն, հասկումնակ յանդիմանել և պատժել: Բայց եթէ մտածենք պիտի տեսնենք որ սոյն տեսակ միջոցները անյարմար են և միանգամայն վատ սոցալոգիական միայն կը թողուն տղոց վրայ: Պարոն Պ. և իւր նմանները սէր չունին, իրենց կարծրացեալ սրտին համար սէրը այնքան դժուարին է, որքան ատելութիւնը քաղցր . . . :

Բարի և անուշ խօսք մի, խօսք որ սրտէն կ'ըլլի և իրեւ տղայ, տղու մը կը խօսի, խօսք՝ որ վստահութիւն և սէր կը յայտնէ, այդպիսի խօսք մը առաւել շատ կ'ազդէ տղուն քան թէ երկայն բարակ քարոզներ և սպառնալիք:

Պաղցր հայեցումք և անուշ խօսք մը տղուն սիրտը կը բռնան, ընդհակառակն տղուն փափուկ սիրտը կը նսեմանայ, երբ սպառնալից և խիստ խօսքերէն զատ՝ ուրիշ բան չլսեր: Մենք տղոց քով շատ անհաւասար ենք տալօք, այս պատճառաւ մեր դաժանութիւնն և ծանձրալի քարոզները չեն հասկնար և անվստահութեամբ կը նային մեզ: Բարեկամական և աղու ակնարկ մը ընդհակառակն ո՞րքան վստահութիւն կ'ազդէ անոնց:

Եւ ինչ մեծ տարբերութիւն կը նշմարուի ան տղոց վրայ, որ իրենց կրթութիւնը, ուրախադէմ և քաղցրարարոյ ուսուցիչներու խնամքը կատարելու բարեբաղդութիւն ունեցած են: Ի պատեհ՝ ժամանակի կը սորվին անոնք տոկալ տանիլ ամենայնի իրենց կենաց մէջ, ինչ որ մարդս անկարող է փոխելու: Մանր մուկն բանիւրը առօրինջ կը համարեն, գիտեն գիւրաւ ներել և մոռնալ: Ո՞չ ապաքէն այսպէս կրթուած անձն, կենաց վշտալից օրերուն և յուսահատ ժամերուն մէջ միշտ մխիթարութիւն մը կը գտնէ և երջանիկ է:

Մ. ՌՍԿԱՆԵԱՆ

ԱՐԴԻ ԲԱԲԵԼՈՆԻ ՀՐԱՇԱԼԻՔԸ

Աղիւսներու, մուխի և նաւերու խաւարին և աղառտ կոյտ մը, բայց աչքի զօրածին չափ ընդարձակ, զանդակատուններու անապատ մը հսկայական և մութ գմբէթ մը խենդի մը զլխուն վրայ եղած գտակի մը նման, և այս է Լոնտոն՝ բանաստեղծի մը տեսակէտով, որու շատ ծանօթ է այդ քաղաքը:

Վիպասանի մը տեսակէտով «ահարկու հաճոյքներու քաղաք մ'է»: Այս քաղքին մեծութիւնը, որ աշխարհիս ամենէ հարուստ քաղաքակրթեալ քաղաքն է, զարհուրելի է և մարդուս մոքին վրայ խալկիկի մը ազդեցութիւնը կ'ընէ:

Լոնտոնի տարածութիւնը աւելի ընդարձակ է քան Նիւ-Եօրք, Բարլիզ և Պէրլին միասին առնելով, տարածութիւն մը՝ որու տրամագիծը 50 մղոն է: Աչքի առջև բերիք 50,000 փողոցներ որոնք եթէ ծայրէ ծայր դուրին Լոնտոնէ մինչև Ս. Բեղրդ. պուրկ կրնան հասնիլ, և դարձեալ ամեն տարի 50 մղոն տարածութեամբ նոր փողոցներ կ'իյնուին: Երևակայեցէ՛ք հազարաւոր մղոններով կոյտղիներ ճերմակ ապրիկ կղմնորներով, ամենն ալ փողոցներուն չափ լաւ յարգարուած: Երևակայեցէ՛ք 70 հազար կապի կտուցներ, որոնք եթէ ելեքտրական լոյսի վերածուին 12 միլիոն անգլ. ոսկի պէտք է:

Եթէ մէկը փորձեր Լոնտոնի բոլոր փողոցները պտտիլ պիտի ստիպուէր Նիւ-Եօրքէ մինչև Սան Ֆրանչիսկո եղած հեռաւորութեան չափ տեղ քալել: Օրը 20 մղոն քալելով քանի մը տարի պիտի տևէր: Օտարական մ'ոչ այնչափ Լոնտոնի գեղեցկութեան որքան անհունութեան վրայ կ'ըմայլի: Ամեն ուղղութեամբ կարծես քաղաքը վերջ չունի: Իր բնակիչները քանի մը տէրութեանց բնակիչներէ աւելի են: Կ'ըսուի թէ Լոնտոնի մէջ աւելի շատ սկովաիացի կայ քան թէ էտինպուրկի մէջ, աւելի Իրլանտացի քան ի Տպլին և աւելի հրեայ քան ի Պաղեստին, աշխարհիս ամեն կողմէ օտարականներու հետ: Բայց այնչափ շատ Անգլիացի կայ անդ որ օտար ժողովուրդը աչքի չըտեսնուի: Իր պողոտաները Եւրոպայի միւս բոլոր քաղաքներէն ամենէ բազմամարդ են:

Ամեն տարի 10.000 նոր տուններ կ'աւելցուին 700,000 սուս

ներուն որ կ'առատուարեն իր 5,000,000 բնակիչը — այսինքն այնչափ տուններ որքան բնակիչ կայ տէրութեան միւս քաղաքներուն մէջ: 60 միլիոն տարածութեան վրայ խանութներ միայն կ'իրակի որքը կան բացուած և 1,400 աղօթատեղիներ կան 12,000 սրճարաններու վատ արդիւնքները չէղբացնելու համար: Այդ հսկայ Բարեւոյնի բնակիչներու թիւը օրը 200 ի չափ կ'աւելնայ: Ո՞վ կրնայ երեւակայել Լոնտոնի այլադան կեանքը, Անգլիոյ և Կոլլէսի մէջ ամեն վեցերորդ մարդ Լոնտոնցի մ'է: Լոնտոնի մէջ ամեն երեք վայրկեանը ծնունդ մը տեղի կ'ունեննենայ և ամեն հինգ վայրկեանը մահ մը, վերջերս ծնունդն մահուան կրկնապատիկն էր: Ի Լոնտոն մէկ տարուան մէջ գրեթէ 75,000 ամուսնութիւններ կ'կատարուին: Օտար բնակչոց թիւը վեր ի վերոյ 500,000 հաշուած է, բայց միայն 14,000 ստտիկան և 400 մնայուն խուղարկու ստաիկան կայ այս քաղաքութեան վրայ հսկելու համար:

Հաշուած է թէ այժմ Լոնտոնի մէջ բնակող 70,000 է աւելի գերմանացի կայ և Անգլիոյ մէջ գտնուող օտարաղյիններէն 1/3 50ը Լոնտոնի մէջ կ'բնակին: Վերջապէս ամեն բանի մէջ չափազանցութիւնը Լոնտոնի կողմն է: Մարդկային անհամար բազմութեամբ կ'ճղմուիս, և մարդուս կեանքը աժան կ'երևի: Ուր որ երթաս չափէն աւելի մարդ կ'տեսնես և քանի հրէջք կ'աճի, այնքան կ'հեռանայ լաւ ընկերութեան մը խտնալէն, ուր մտերմութիւնը հնարաւոր ըլլայ և ուր յարաբերութիւնը զիւրին: Լոնտոնի նման չկայ տեղ մ'որ մարդ կարենայ հասկնալ թէ որչափ աննշան է, ինչպէս որ ճշմարտիւ ըսուած է, Լոնտոն նոր եկողի մը վրայ քաղցրութեամբ կ'նայի, եթէ անոր վրայ նշանակելի տաղանդ մը կայ իր մրցանակը կ'տայ և եթէ մրցանակին արգարութեան վրայ վիճի, արհամարհանքը զայն վանելով «յաջորդը» կ'գոչէ: Բայց այս «յաջորդը» լէզէսն մ'է: Կարելի է շատ մեծ հանճար մ'ես, բայց եթէ Լոնտոնի պահանջած պաշտօնը չկատարես դու և քու հանճարդ սովամահ կ'կորսուին:

Ամեն օր 10,000 ի չափ օտարական Լոնտոն կ'մտնեն, ուր 129,000 մուրացիի կ'գտնուին: Օտար դաղթականներու 1/2ը չքաւոր է: Վերջին վիճակագրութիւններու համեմատ 3,000,000 ժողովրդէն 500,000 ընտանիք օրը երեք չիլինէ նուազ կ'չափին: Աշխարհիս ամեն կողմէն չքաւոր և հալածական մարդիկ նոր Բարեւոյնը կ'խուսեն ինչպէս նաև Սրբապական ընկերութեանց թափթիւքը: Լոնտոնի դործաւուներու մէջ գրեթէ ամեն

տարի 1,000 տղայ կ'ծնի: Երկու տարի առաջ այս գթութեան հիմնարկութեանց մէջ 12,000 է աւելի կարող աղքատներ կային: Բնակչաց տասն մէկէն մին բոլոր տարին կ'մուրայ, բայց հաստատուած է թէ մայրաքաղաքին մէջ մուրացկանութիւնը նուազելու վրայ է:

Լոնտոնի հիւանդանոցները աշխատողներու թիւը 6,000 ի չափ է, որոցմէ 1,500 ը պատուակալ բժիշկներ են, որ իրենց ժամանակը հիւանդութեանց քննութեան կ'նուիրեն առանց ունենալ փոխարինութեան: Հիւանդանոցի շարաթական հանգանակութեամբը կէս միլիոնի հասոյթ մը կ'հաւաքուի: Տխուր իրողութիւն մ'է՝ որ գրեթէ 1,000 բնակարաններ կան որ 60,000 բնակիչ կ'պարունակեն: Այս բնակարանները գրեթէ 10,000 կին և աղջիկ կ'պարունակեն, ասոնցմէ կէսը 22 տարեկանէ աւելի փոքր ըլլալով:

Լոնտոնի մէջ 250,000 աւելի կին կայ քան թէ այր: 500,000 է աւելի տնտուն թափառալըջիկներ և 24,000 մուրացկաններ կան աշխարհիս ամենէ հարուստ քաղքին մէջ և ամեն գիշեր այս անխիղճ քաղքին մէջ 6,000 հոգի է աւելի բացօդեայ կ'պսոկին: Հաշուած է որ աղքատներու թիւը այնչափ շատ է և կեանքի անստուգութիւնը այնչափ մեծ որ հինգ հոգի է մին անպատճառ կ'մեռնի դործատուններու, հիւանդանոցներու և յիմարանոցներու մէջ: Այս պատկերին ճոխագոյն և աւելի փայլուն կողմը դառնալով, Լոնտոն, իր վաճառականական մեծութիւնը կ'պարտի մեծ մասամբ կիսազնախի վրայ ունեցած զմայլելի զրութեան՝ ցամաք երկիրներու մէջ տեղն և այնպիսի երկրի մը գլխաւոր երկաթուղիներու կեդրոնը ըլլալով, որ իր զօրութեան, դեղարուեստից և ասպհով կառավարութեան համար երեւի է:

Յս այս մայրաքաղքին նշանաւոր գետը 700 ակրոնի (acre) տարածութեամբ տաքեր ունի: Իբր մաքսային տուրք տարին 10,000,000 ոսկի կ'առնուի: Թամիլի վրայ ծփուն ժողովրդեան թիւը 500,000 հոգւոյ կ'հասնի և 22,000 հոգի ամեն գիշեր կ'պսոկին քետին այն մասին վրայ որ Լոնտոնի նաւահանգիստը կ'համարուի: Վերին Թամիլի վրայ 12,000 զբօսանաւեր կան:

Լոնտոնի դրամական հարստութիւնը Բարիլի 2 $\frac{1}{2}$ ին չափ է: Լոնտոնի մէջ տարեկան 100,000 անգլ. ոսկի եկամուտով 50 հոգի կան: Բոլոր Լոնտոնցիք օրը 1,200,000 ոսկի կ'ծախսեն և ժողովրդեան համեմատութեամբ կրկնապատիկ աւելի ողորմու-

Թիւն կուտան քան երկրին ու է ուրիշ քաղաքը: Անցեալ տարի երեք ողորմասիրական կտակներ եղած էին ամեն մէկը 20,000 ոսկիէ աւելի:

Լոնտօնի մէջ իննսուներ ինն հատ զանազան գրամատուներ կան: Անգլիոյ Պանքան ամեն շաբաթ 24,000,000 ոսկիի արժէքով թղթեր շրջաբերութեան կ'դնէ:

Հաշուած է որ Լոնտօնի հրեաներու տարեկան եկամուտը 5,000,000 ի չափ է:

Լոնտօնի առաւօտեան թերթերը ամեն շաբաթ 10,000 ի չափ ծանուցումներ կ'պարունակեն, 400 էն աւելի զանազան թերթեր կ'տպուին անդ՝ որոցմէ 2ը Սպանիերէն լեզուաւ: Ամեն առաւօտ աշխարհիս միայ ցրուած թերթերու երկայութիւնը 1,000 մղնի կ'հասնի: Այս օրագիրներու միահամուռ շրջաբերութիւնը շաբաթը 50,000 օրինակ է: Միայն մայրաքաղքին մէջ լուրերու համար եղած ծախքը առ նուազն 12,000 լիրայի կ'հասնի:

Լոնտօնի մէջ տասը միլիօն նամակ կ'բաժնուին 4,000 ցըրուիչներու ձեռք, որ միասին քաղելով երկրագնդին շրջանակին կրկնապատիկ տարածութեամբ ճամբայ կ'կտրեն:

Անցեալ տարի մէկ օրուան մէջ, ծննդեան տօնին առթիւ, կեղրոնական թղթատուէն 10,000,000 թղթատարական առարկաներ անցան, դումար մը, որու նման ոչ Անգլիոյ և ոչ ուրիշ երկրի մէջ պատահած է:

Լոնտօնցիք օրը 55,000 է աւելի նամակ կ'դրեն, որ կ'պահանջէ 50 կաշն մեղան և ամեն մէկ բնակիչ միջին հաշուով շաբաթը 2 նամակ կ'ստանայ: Կ'ըսուի թէ այս մայրաքաղքին մէջ ամեն տարի, իրլանտա, Ուէյլս և Սկոթլանդ եկած նամակներէ աւելի նամակ կ'ընդունի:

Անցեալ տարի Լոնտօն ստացուած հեռագիրները 6,000,000 ի չափ էին, Անգլիոյ մէջ քաշուած հեռագիրներուն $\frac{1}{2}$ ը Լոնտօնէ քաշուած ըլլալով: 10,000 մղնի չափ հեռագրի թերթը կը ծածկեն Լոնտօնի քանի մը փողոցներու միսոտ երկինքը մինչդեռ 50,000 ի չափ նման դժեր հողին տակէն 5,200 մղն կազի և 4,500 մղն ջուրի խողովակներու հետ կ'ընթանան:

Լոնտօն առաջին քաղաքն եղաւ հանքածուխ գործածող: 6,000,000 թոնօի չափ հանքածուխ պէտք է Լոնտօնի մէկ տարուան կազը արտագրելու համար: Կազի համար տարեկան չորս ու կէս միլիօն ոսկի կ'ըջարուի, կազի ընկերութիւնները տարին

1,800,000 ոսկւոյ չափ շահ կ'ընեն: Անցեալ տարի ջուրի քնկերութեանց շահը 1,000,000 ոսկիէ աւելի էր:

Կ'ըսուի թէ ամեն օր Լոնտօնցիք 150,000,000 կալօն ջուր կ'գործածեն և այս ջուրին 45 օ/0-ը առանին գործերու համար: Լոնտօնի անցեալ տարուան 2,500 հրդեհները մարելու համար 21,000,000 կալօն ջուր գործածուած է, այս հաշով շարաթը 45 հրդեհ ըսել է, որոցմէ մեծ մասը շարաթ օրերը կ'ալատահի, օրեր երբ ոճիւրներու մեծադոյն մասն ալ կ'ալատարուի: Զրհան-կիւրները տարին 100 է աւելի կեանք կ'աղատեն, բայց դարձեալ Լոնտօն հրդեհի պատճառաւ, Բարիլէ և Պերլինէ աւելի շատ մարդ կ'կորսնցնէ:

Վերջին տարիներս Լոնտօնի մէջ հանքածուխի վաճառ-կանութիւնը բաւական ընդարձակուած է և այս զարմանալի չէ երբ մտաբերուի թէ զրեթէ 700,000 տուներ կան որոնք ցուրտ օրեր 40,000 թօնօի չափ ածուխ կ'գործածեն, 480 թօնօ ծը-ծուծա արտագրելով:

Քանի մը տարի առաջ 70 ոսկիի արժողութեամբ ոսկի հան-ուած է Լոնտօնի փողերանոցին ծխնելոյղներու մուրէն և տա-րին 700 ոսկի կ'արտադրուի կրափուռի ընդարձակ զտարանի մուրէն: Լոնտօնի ծխնելոյղներէն արտադրուած մուրերը տարե-կան 45,000 ոսկիի հասոյթ մը կ'ըրեն: Լոնտօնի վրայ տարին 40ի չափ միշտ մշուշ կ'ալատէ, և գիտունի մը ըսածին նայելով այդ ամպը 3,000 օտնաչափ խորութիւն ունի: Գիտուն մը հա-շիւ բրած է որ մայրաքաղաքը ծածկող միային ամպին ծան-րութիւնը 50 թօնօ հաստատ քար պօնի ծանրութեան հաւա-սար է և արժողութիւնն ալ տարեկան 2,000,000 անգլ. ոսկւոյ կ'ընեն:

Վ. Մ.

ԻՄԱՍՏԱՍԷՐ ՄԱՆԿԻԿ ՄԸ

ԴՄ ԱՆՈՒՆՄ

Այս եղաւ մեծ խնդիր ընտանեկան: Ո՞ր հրեշտակին, ո՞ր տուրբին, ո՞ր մարգարէին, ո՞ր առաքեալին անուամբ պիտի մըկրտէին պիս փրխովայի, վեհապետի, արուեստադիտի, զօրացեալի անուններ խնդրէն դուրս էին: Աղգական ու բարեկամ կ'փախաքէին ձայն ունենալ այդ անուանակոչութեան մէջ, Ահ, եթէ իմ ձայնս այն ժամանակ զօրէր, քիտի առաջարկէի որ սատանայի մ'անուամբ մկրտեն պիս, քանի որ ախարհիս վրայ աւելի գործունի ու բաղջաւոր են սատանաներն քան թէ հրեշտակները:

Ստեպա կ'դիտեի հայրկա որ հին ու նոր դերքեր կ'իջիմատէր,
մամիկա, որ՝ անկիւն մը քաշուած, զլուխն երերուն, ցեղաբա-
նական այնպիսի յիշատակներ կ'զրգռէր, որոց ծայրը մինչև
Թորգոսի ճեարը կ'հասնէր, մայրիկս՝ որ այս անուարանական
վէճին ցուն զրգռուն էր, իր առջևն ելնողին կ'հարցնէր.

Արդեօք զսակիս համար աղւոր ու կոկիկ անուն մը գիւ-
տնէս :

— Նախագահներդ զիր — կ'ըսէր օր մը կատակարան մը:

— Պրահան անուանէ — ի՛րացադանչէր ուրիշ շոշորդ մը:

— Այ՛նձե՛ր, սիրուհւն անուհն մ'է — կ'թելադրէր Ֆրանսասէր
պատանի մը:

— Կռքաֆ կարճ ու կտրուկ բառ մ'է — կ'ըսէր ճէրուռ սիւրբաւոր մը . . . : Եւ այդ և ասոնց նման անուններ քանի կ'ըսէր, մայրիկս տկանջները կ'գոցէր և կ'հեծեծէր.

— Ինչ դժուար բան է եղեր անում մը դանենին քան թէ զա-
ւակ բերելը:

Բայց օրերը կ'անցնենին. պայմանաժամը կ'ընթացար, և անթիւ
Հայ անուանեցրու մէջէն Հատ մ'ինձ Համար դնուելու փորձը ճշ-
մարիտ յորձանք մը կ'դառնար:

Նոյն պահուն՝ տան երէցը դռնահարը ավառած՝ իր երթեւ-
ւելիր կ'արուանալէր չէ թէ ժամոցի, այլ կնուեցը ժամ առաջ

կատարելու և սատանայէն, սկզբնական մեղքէն, հրաժեշտ տալու համար:

Բարի մաժիկս համախոհ էր խղճահար քահանային հետ, որ երբեմն կ'ըսէր.

— Մտածէ՛ անչգամ մը, Անթառամ խաթուն, որ, եթէ Աստուած չընէ, փոքրիկն յանկարծ մեռնի առանց մկրտութեան, փրկութեան դռները պիտի դոցուն իր առջև, և չիտակ՝ եթէ ոչ դժոխք, իր հոգին լիմպոս պիտի երթայ անսուրբ և անմաթիւ թար: Մեղքը ծնողաց չլնիքը պիտի մնայ և իրենք ահիզ դատաստանին օրն պատասխանատու պիտի մնան Աստուծոյ առջև: Ինչպէս կ'վատանայ աշխարհ: Մեր պապերն ինչ երկիրաժամարդիկ էին: Անքուն կ'հսկէին մինչև նորածնի կնքուիլն, սաղմոս կ'քաղէին օրորոցին մօտ, օր չէին անցներ և սուրբ միւսուհի կ'իտարատէին մահուան խաւարն, կ'հալածէին մեղքէ աղիկներն, որ հիմակ անշուշտ պաշարած են թուռիկը:

— Խաչ հանէ երեսդ, տէր պապա, — կ'պատասխանէր մամաժիկս, ինքն օրինակը տալով — չգիտեմ որ անուն մը փնտռելու վրայ են հայր ու մայր և արարատ աշխարհ: Առիւ, վէճ կայ: Ես ողորմած հոգի մարդուս անունը կ'ուզեմ տալ, աղջիկս Աբելլէ, Աբելլէ է ինչ է չգիտեմ, առեր անցեր է, փեռաս Պ. Նատիրն ալ կրակին վրայ եղ կ'թափէ և խելքին վշածն ընելու ելեր է Աստուածաշունչէն հրէական անուններ քաղելով . . . : Ո՛ր պիտի երթայ վերջը խելքիս բանը չէ:

— Ի՞նչ պարապ բան — ըսաւ տէրտէրը — Անունէ շատ ինչ կայ: Անունը չէ մարդ շինողն այլ մարդս՝ անունը: Գեանէն ելած քանի քանի անուններ երկնակամարին վրայ աստղերու պէս փայլած են . . . — Եւ յանկարծ թեթեւ մը հաղաց՝ մօրուքը շօյելով՝ իր թէ պառաւին անիմանալի խորունկ խօսք մ'արտաբերած է: — Է՛հ, թողէք այդ հոգը կնքահօր, խելքը ու ծանր մարդ է Պ. Գ. Յուսիկ, բաց աստի՝ իր իրաւունքն է մանկիկն անուանել: Ուստի, մայրիկ, օտք կոխէ որ այս կիրակի կնունքը կատարուի, տունն օրհնուի և ամեն բան բուսնի:

— Ոտք կոխեմ: Է՛հ, զլուխս պատին ալ զարնեմ, օգուտ չունի, տէր հայր:

— Լաւ. բայց՝ զխոցիր որ շատ թուներ չպիտի ունենաս եթէ այսպէս հարս ու փեսայ օրն ի բուն անուններով խաղան և անգին ժամանակ մը կուռով անցնեն . . . :

— Շատ իրաւ է, տէր հայր, բայց որո՞ւ կ'ըսես: Բոլոր տունը

հացէ ու ջրէ կտրուեր է անունի մը հաւար . . . այս ալ կայ որ թէ կ'վիճին և թէ կ'սիրուին հարս ու փեսայ: Նոր բաներ կ'տեսնեմ: Հիմալ հոգ ու վիշտ չունեցողը թշուառ է: Չնչին բաներ կ'հնարեն մարդիկ որ իրենց վրայ հոգ ու ցաւ բերեն: Մէկ հաւտիկին համար այսպէս, հապա թէ որ լսիտները շատնան ինչ նոր նոր փոթորիկներ պիտի ծագին արդեօք: Աղաչեմ, աչք հայր, հնար մը գտիր:

— Է՛հ, ճարը կայ, մայրիկ — քսաւ տէրտէրը, որ թէ և հին մարդ՝ նորերուն ջրովն երթալու ճարպիկութիւնն ունէր: — Մէկ տնտան տեղ կրնանք երկու, երեք, չորս հատ առ սիրուն թուանիկիդ: Մեծ պապերուն և հաւերուն անուններն ինչ եղեր են: Արդէն կան հայեր որ ոչ միայն տարին, այլ ամիսն, օրը մի անգամ անուն ու գոյն կ'փոխեն: Ի՞նչպէս գտար հնարքս . . . :

Մամիկս՝ որ շարունակ կ'օրօրէր դիս, լոյս տեսածի պէս ըզմայլած մնաց սա՛հ մը, սպա տեղէն ցատկեց և յիտակ սենեկին միւս անկիւնն՝ ուր մալրիկս անկողնին մէջ երկնցեր էր, վազեց պիտաւրով:

— Աղջիկ, գտայ, գտայ:

— Ինչո՞ գտար, հարցուց մայրիկս, որ կէս քուն կէս արթուն էր:

— Անուններ թուիս համար:

— Աղա՞ր են . . . ես ալ երազիս մէջ հատ մը գտայ — Հերթե՛ւ:

— Ի՛նչ, Կե՛ւ ընելու համար մեր տունը: Ի՛նչ կ'երազեա, աղջիկ: Ի՛նչ եղեր է հաւուդ անունը — Թա՛նիկ — հօրդ անունը — Գա՛նիկ — փեսիս հօր անունը — Ճա՛նիկ — իր հաւունը — Կո՛նիկ . . . ահա քեզ չորս հատ կոկիկ անուններ, որ քովէ քով կապուելով սիրուն անուններու օղակ շինի՛ր, և այսպէս և ոչ մէկուն խա՛րը կ'մնայ:

Մայրս զլուխը սրտին դարձուց և սկսաւ լալ ու խնդալ: Կ'երեւեր թէ այդ անուններնու շարքն ջիղերն ոտք հաներ էին, փնջչեա տէրտէրն դիս մի՞նակ գունելով մօրուքը սփռեց ծածկեց երեսս փուշերու նման և,

— Սիրուն հրեշտակ — քսելով պաշիկ մ'առաւ և յարեց — ինչ որ կ'չուիս, Թաթիկ, Գարբիկ, Ճաթիկ, Կոնիկ, անունովդ պիտի ապրիս:

Տէրտէրին երկայն մօրուքին տակ՝ աչերս խաշոր խաշոր բացի ահարեկ, երեսս ճմրդկեցի, շունչս կուլ տուի սա՛հ մը և ապա քննալիս ճի՛շ մ'արձակեցի որ երէցն մի քանի քալ ետ ետ քաշուելով պտույց — հասէր:

Ճիշտ նոյն պահուն հայրս թուղթ մը ձեռքը ներս մտաւ և տէրտէրին դառնալով ըսաւ .

— Գիտես, տէր պապա, որ ես մեծ տրժէք չեմ տար ցեղա-
կան անուններու, հին փառքի, բայց քանի որ անուն մը դունե-
լու հարկ կայ, մտածեցի որ քիչ մ'ընտանեկան թղթերս կրկը-
տեմ: Ահա ցուցակ մ'որ Նատիբենց ու Ճպուռենց աղգատու-
մին կ'պատկանի և շատ անուանի անուններ կ'պարունակէ, ա-
նուններ որ պատիւ բերած են առևտրական և ձեռական ար-
հեստներու:

Եւ հայրիկս կարդաց ցուցակն՝ որու մէջ կ'փայլէին արդէն
տէրտէրին յիշած անունները:

— Կ'մնայ մեզ ընտրել հատ մը:

— Ի՞նչ հարկ — պատասխանեց երէցը — բոլորն ալ յարգի,
բոլորն ալ կ'յարմարին:

— Աւրեմ . . .

— Աւրեմ . . . պէտք է ամեն այդ անուններով կնքել որ-
դիդ, և շուտով կնքել:

— Գոնէ — գոչեց հեռուէն մայրս աղերսաղին ձայնով —
գոնէ Արթիւր և Հերբիւլ այդ օղակին կցեցէք . . . :

— Թող քու ալ խօսքդ լինի — ըսաւ հայրիկս . . . միայն կը
մոռնաս որ այդ չարածձին առաջին ու վերջին որդիս չպիտի
լինի . . . :

— Ո՞վ գիտէ — մրմնջեց մայրիկս:

— Իրաւ է. մէկ քանի հատ ալ դալիքներուն պահեցէք մըր-
մասց մալիկս:

— Բայց հիմա, միթէ չդիտէ՞ք, որ ծոբ է աւաղանի անուննե-
րու մօտ դաւաղանի կամ դարդի անուններ դնել: Աւտի կրնաք
նոյնն ընել և ձեր զաւկին համար:

Քահանային այս առաջարկը համաձայնութիւն զոյացուց և
այս կնճատ խնդիրը լուծեց, այնպէս որ միահամուռ հաւանու-
թեամբ եղած այս որոշումն կնքահօր հաղորդելու պաշտօնն
ստանձնեց երէցն և յաղթական քայլով մը հեռացաւ, մինչդեռ
իմ աչքս ալ չէր հեռանար իր ծնօտէն կախուած բսլորած և
խողանէն:

Յաջորդ կիրակի կնունքը պիտի կատարուէր: Արդէն քսան
օրուան էի: Պատրաստութիւններն եղան: Այս առթիւ տունն
տեղէն ելաւ ելաւ նստաւ: Մայրիկս շքեղագոյն կարճափայլ
հագուստներ հագած և ոսկեթիւ ջողով դուրսը ծածկած՝ ե-

Էս ա իր գահն՝ անկողինը նստաւ, որ նոյնպէս գոյնդգոյն բե-
հեղներով էր զարդարուն: Մի րանի վերմակ, նռնագոյն առա-
գաստ, կապոյտ երիզներով, կարմրապատ սև մուշտակ՝ ոսկե-
հուռ օձիքով, հիւսկէն բարձեր-անուշաբոյս: Իսկ հայրիկս ալ
նոյն հանդիսաւոր օրն նորագոյն զգեստները դրաւ, մինչդեռ
ես կ'լողայի տանթերներու, բանուած շղարներու և մանաւանդ
ահագին հովանոցածե գտակի մը մէջ, որմէ բոժոժի նման ոսկի
միտալներ ու դրամներ կախուած էին: Յանկարծ դահեակն ա-
ռաւ զիս, պարուրեց երկարատուտ լողիկով, սեղմեց ու ծրարի
մը պէս գլորկն առնելով՝ դուրս հանեց: Կ'զգայի որ շարժման
մէջ էի, կ'լէէի որ մայրիկս կ'հեծկլտար, ալ չգիտէի թէ ուր
կ'տանեն զիս: Ժամ մ'ետք՝ ինքզինքս պաղ մատուռի մը մէջ
մօրեմերկ գտայ և ապա ուրիշ թեւերու մէջ գլորեցայ, ասլա-
եղի ջրի մէջ, որով սկսաւ մարմինս սրսիւալ, ախորժեղ սրսիւք,
և ի վերջէ՝ երգի նման անուշ մրմունջներ լսեցի, լսեցի որ երէ-
ցըն կ'արտասանէր Թաթիկ, Գարրիկ, Ջպոիկ, Կոճիկ, և մատերը
շարժելով՝ կ'չիեր ճակատս և մարմնոյս զանազան մասերն՝ ա-
նուշահոտ իւզով: Նոյն պահուն կ'ձայնակցէի երգերուն սուր ու
բարակ ճիշեր արձակելով: Նորէն ծրարեցին զիս և տարին չգի-
տեմ ուր. վասն զի անուշ թուլութիւն մ'զգալով քնացեր էի
կարծեմ և այսպէս յաւէտ պիտի նկոչէի եթէ պահ մ'ետք մօրս
փափկիկ թեւերուն մէջ չգտնուէի: Գրեթէ անզգայ, անշարժ
թէւ, բայց տան մէջ իրարանցումն, ազմուկն ու ձայներ կ'լէէի:

— Վարձքդ կատար, Պ. Յուսիկ — կ'սուար հայրիկս . . . և
իր ձայնն տրձագանք կ'տար ամեն շրթերու վրայ — Բերէք, բե-
րէք շուտ մեծարանքն, տէր պապաները չեն կրնար սպասել:
Ուրիշ կնուներ հարկինք կայ . . . կենացս ամենէ փառաւոր օրն
է այս. խմենք. հրամայէք . . . մի քաջուիք . . . :

Եւ նոյն պահուն սրահին մի կողմն ալ շնորհաւորութեան
կանացի ձայներ, համբոյրներ և ծիծաղներ և տարուսներ իրա-
րու կ'յաջորդէին:

— Անունովն ապրի. թագն ու սլասկը սլազնէք, Պ. Նատիր:
Տարուք քեզի, Պ. Մամիկոն . . . :

— Թաթիկդ մեծ մարդ, նահատակ պիտի լինի. աչուներ ար-
դէն կ'յառին — ըսաւ ձայն մը:

— Գարրիկդ, Գարրիկը հրեշտակապետին պաշտօնը պիտի
վարէ. շարժուն թաթիկները կ'հաստատեն — պառայ ուրիշ մը:

— Ջպոիկդ շարունակ պիտի ճռճուայ և ամառնը պիտի ա-
ւետէ — յարեց պառաւ մը:

— Կռճիկդ կորովի, ջլտա, աննկուն հոգի մը պիտի դառնայ
դո՛չեց ծերուկ մը . . . :

Բայց ամենէ բանաւոր մաղթանքն ըրաւ կնքահայրս, Յուսիկ,
երբ փոքրիկ ճառի մը իրրե վերջաբան յարեց.

Պ. Նատիր, քառանուն զաւակ մ'ունիս թէև, բայց երեք ա-
ւելորդ անուններն մեզ համար գրաւականներ են յաջորդաբար
ծնելիք զաւակներուդ, զորս այս թւերուն մէջ սուրբ Աւագանին
վրայ ներկայելու միշտ պատրաստ պիտի դառնես զիս:

— Կեցցէ՛, Պ. Յուսիկ — պոռացին բոլոր հանդիսականները,
որոց մէջ աղջկանց ձայնն կ'տիրէր . . . :

— Իսկ մայրիկս մաալ մ'ունէր ջինջ ճակտին վրայ այս ցըն-
ծութեան ժամուն: Կլէի որ կ'մնջէր.

— Հապա Արթիւրս, Հերթիւս ուր մնաց

Այսպէս վերջ առաւ կնունքս ու անուանակոչութիւնս: Այ-
նուհետև՝ բաղդին բերմամբ, չորս անունէն երկուքը մնացին
անյիշատակ և իմ վրայ թաթիկ ու ճսրակ անուններն, այնպէս
որ մերթ թաթիկ Նատիրենց և մերթ թաթիկ Ճսրուենց, կ'կո-
չուէի և կ'ստորագրէի, այժմ իսկ՝ երբ մօրուսս բաւական պատ-
կառելի ձև մ'է առած և աղջատոհմիս մեծ անունն իմ անձիս
վրայ կեղորոնացած է:

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՏԵՍՁՈՒԹԵԱՆ

ԱԶԳ. Ս. ՄԵՍՐՈՊ. ԵՒ Ս. ՀՌԻՓՍ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՑ

ԶՄԻՌՆԻՔՅ

1889 — 90 — 91

Ա.

Ամեն ուրեք կրթական մարմիններն՝ յետ հարցաքննու-
թեանց, կամ տարեկան հանդիսից առթիւ, պարտաւորութիւն
կ'համարին իրենց գործառնութեանց տեղեկագրերն հրատա-
րակել ի պիտութիւն ժողովրդեան: Միայն մեր կրճատ Ուսում-
նական Խորհուրդն և իր կարգած Տեսչութիւնն են որ, այդ
հանրային սովորութեան հակառակ, 1889 — 90 — 91 շրջաններու
տեղեկագրերն 1895 Ապրիլ ամսուն հրապարակ հանելու արժան

դատած էին, այնպէս որ մինչ 1892-93 դպրոցական շրջանի հարցաքննութիւններն (և ինչ հարցաքննութիւններ, Տէր Աստուած) կ'կատարուին այս պահուս, * Խմբագրութիւնս պիտի պարտաւորի, ըստ կարգի, խօսիլ Պ. Տ. Յ. Միրաքեանի կողմէ գրուած երկու տարուան հին տեղեկագիրներու վրայ և, ի շնորհս մեր Ուսումնականին, ակամայ ժամանակագրական վրիպակ մը գործել: Այս զանցառութիւնը թերեւս արդարանայ եթէ ի նըկատի առնուի մեր Ուսումնականին հոգեբանական վիճակը: Քանի որ բարոյական և իմացական օրէնք կապ ունին մարդկային գործերու հետ, պէտք չէ զարմանալ այս յետաձայնութեան վրայ, որ բնական հետեւութեամբ կ'ծագի մեր ուսումնարաններու յետախաղաց դրութենէ և մեր կրթական մարմնոյն ծանծաղամիտ բնաւորութենէ:

Մեր կրճատ Աստուծոյ Խորհուրդին արտաբոց Տեղեկաբէրը քննադատելու համբերութիւնն ունենալէ ետեւ, իրաւունք ունէինք զէթ Տեսչական Տեղեկաբէրը գովելու յոյսը տածել և հաճոյքը վայելել: Այո, անհամբեր կ'սպասէինք որ այդ Տեղեկաբէրը պարզէ ճշմարտասէր, վեհ և անխնայ ոգւով, պարզ, ընտիր և հասկանալի ոճով, մեր ուսումնարաններուն նախկին իսկական հանդամանքը, բացատրէ զիտապէս նորամոյժ բարեօրոգումները, զարգացման զանազան սլայմանները, մանկավարժական նորանոր մեթոտներն՝ թէ դպրոցական կադմակերպութեան, թէ կարգապահութեան և թէ գասաւանդութեան մասին: Բայց մեր

* Այդ հարցաքննութեանց բաժնակցին աւելի հանդերձ՝ Ուսումնական Խորհուրդ Աւգ. Վարդապետն ստորագրութեամբ, հրատարակուեցաւ Յունիս ամսուան Յին: Այդ Աւգին մէջ Աղգ. Վարդապետն Ուսումն. Խորհուրդին, սյսինքն ելին՝ աւելուի, խնդ ու խելագ թափած են ինչ որ իրենց բերին եկած է թէ հասարակութեան, թէ բոլոր օտար վարժարաններու, թէ անուղղակի Ա. Միայ օրինաւոր քննադատութեանց դէմ, պարծենալով որ կատարեալ ուսում և դաստիարակութիւն միայն մեր Աղգ. վարժարանաց մէջ կ'տրուին՝ շնորհիւ կրճատ Ուսումն. Խորհրդոյ, և քննութեան ասպարէզը կոչելով ամեն անոնք որ կ'տարակուսին սյգ կեկողաբանութեան վրայ: Այդ Աւգին՝ որ անշուշտ քննեալուն մը մէջ գրուած է, հայհայաբի մ'ամեն յատկութիւնները ունենալով՝ թէ խայտառակ ոճին և թէ յախուռն յարձակմանց կողմէ, շատերուն զայլոյթն ու մեր ծիծաղը շարժեց, մի անգամ ևս ցոյց տալով թէ ինչ անարժան ձևաց մէջ կը գտնուի չորս տարիէ ի վեր տեղւոյս ազգային իրթութեան դործն և թէ ինչ յուսահատական ճամարտակութեամբ քողարկելու փորձ կ'փորձուի դպրոցական անկողնութիւններ որոց մասամբ ակախառն եղան սյգ հրաշագործ քննութեանց ներկայ գտնուող մի քանի բանիբուն անձեր:

յոյսն իդերև ելաւ, մեր վայելելիք հաճոյքը տրամութեան փոխուեցաւ և շատերու կասկածներն ու թերահաւատութիւնը հաստատութիւն գտան այդ տեսչական Տեղեւագիւնն առջև, որու մէջ կանխակալ թշնամական ողի մը կ'սփռուի քան ուղիղ բանն ու անկողմնակալութիւնն, ինքնահաւանութիւնն ու մեծարանութիւնը մեծ մեծ կ'ջարդեն քան համեստութիւնն ու ճշմարտասիրութիւնն կ'բանավարեն, իսկ թիւր մեկնութիւնն ու սքտաբանութիւնը տեղ տեղ փաստի տեղ կ'գործածուին քան իրականութիւնը: Եւ այդ Տեղեւագիւնն մեր Ուսումնականին Տեղեւագիւնն արժանի ամօղն է, երկւորեալն է, զուրկ միանգամայն լուրջ, ուղիղ և բանասիր շարադրութեան ոճէ մ'որ պաշտօնական ամեն ծանրակիւ գրութեան վայել և անհրաժեշտ մի պայմանն է:

Անորոշ և անհեթեթ բառեր, անկապ ու անիմաստ նախադասութիւններ, առկախ սլարբերութիւններ, մանկավարժական հաստատատիւ ֆրաշեր, տաղտկալի կնկնութիւններ, բոլորովին անգիտական դիտողութիւններ, սուտումուտ տեղեկութիւններ, պոռոտ վճիռներ և ի վերջէ մանկավարժական վերանորոգութեան ծիծաղաշարժ յաւակնութիւններ, ահա ասոնք են սոյն Տեղեւագիւնն էական յատկանիւնները:

Ի սկզբան անհաւատալի թուեցաւ մեզ որ մի քանի տարի Դերմանիոյ մանկավարժական գիտութեան մէջ դեգերող և ազնուամիտ համբաւեալ անձի մը գրչէն ելած ինի այս գունակ գործ մ'որ բնաւ պատիւ չբերեր գրողին ոչ խելքին և ոչ բնաւորութեան, սակայն, ուշադրութեան առնելով զանազան պարագաներ և մանաւանդ այն միջավայրն որու մէջ գլխիկոր ընկաւ Պ. Տ. Յ. Միրաքեան քաղաքս դալով, այս եզրակացութեան հասնիք, որ անգործ մանկավարժը, պարզասկիւ շահու համար, ինքնայոժար զհ գացած է մի քանի անսիրտ և դաւասէր մարդուկներէ կազմուած խմբակի մի, և անոր ներշնչութեանց և խորհրդոց հըռ գործակատարն և արձագանքն է եղած:

* Եւ յապացոյց բաւական է յիշել որ Նոյեմբերի 4-րէր 1890 ին Պ. Տ. Միրաքեանի համար թէ՛ — Անչափս կ'ըարմանայ իմանալով որ այդ նոր մանկավարժն և ոչ իսկ տեսակցութեան գացած է յիշմիր նախորդ Տեսչին, և սակայն, այդ նոր մանկավարժն՝ սովոր էր այս տեղ ի թիֆլիս, Մամուրեանի անուամբ երդնուլ և անոր թեկն ներքև աշխատելու փափոցներ արտայայտել. — Ինչ յեզաշրջում՝ Պարզ է բացատրութիւնը. նոր մանկավարժին ինկաց և վարմանց ուղեցոյցն էր կրճատ Ուսումնականն, պարագայ մ'որ ցոյց կ'տայ միանգամայն այդ անձին դատելու ու գնահատելու կարողութեան աստիճանն:

Արդ՝ եթէ ձեռնարկէինք մի առ մի ուղղել ու ջրել Տեղեկա-
գրէն լեզուական խոշոր սխալները, թիւր նկատումներն, ինքնա-
հնար իրողութիւններն և նենգալի սուբստանուութիւններն,
անտարակոյս մեր թերթին մի քանի թիւերը պիտի լեցուէին
բայց ընթերցողին ձանձրոյթ և գործին արժածէն աւելի կա-
րեորութիւն չտալու համար բաւական պիտի համարինք Տեղե-
կագրէն էական մասերուն վրայ ընդհանուր ակնարկ մը նետել:

ՆԱՄԱԿ ՇԻՔԱԿՈՅԷ

15 Յուլի 1895

Սիրելի Մամուրեան,

Ճամբորդելու հաճոյքդ երևակայած էս շատ վեր կ'գտնեմ:
Կարծեմ կրթական և փորձառութեան մեծ դաս մ'է որ կարե-
ւոր է երթտասարդաց: — Տեսնել, սորվիլ, մօտէն չօլափել յա-
ռաջադէմ ազդաց ընթացքն և գործելու եղանակը, կարելի
եղածին չսփռուսումնասիրել և գաղափար կազմելու աշխատիլ
անոնց ընտանեկան, ընկերական և հանրային կենացը վրայ,
բաղդատել զանոնք ուրիշներու հետ և ընտրելու ջանալ ամե-
նուն լաւագոյն հանգամանքը, որչափ ակորժելի և հրահանգիչ
բաներ են:

Տաս օր Բարից, տասնհինգ օր Լոնտօն և քսանհինգ օր Նիւ-
Եօրք, Պոսթըն, Ֆիլադէլփիա և Վոշինկթըն անցնելէ ետք՝ երեք
օրէ ի վեր հոս հասած եմ: Ամերիկա իրօք տեսնելու արժանի
աշխարհ մ'է, մարդ չկրնար երբէք հաւատալ թէ 400 տարուան
նոր երկիր մը կարող լինի այդ աստիճան զարգանալ, շատ բա-
ներու մէջ գերազանցել Եւրոպացիքը, մասնաւոր ճիւղերու մէջ
անոնց հաւասարիլ և այնպիսի ուղղութեան մը հետեիլ որ զի-
րենք Երկրագնդիս ամենահարուստ և ամենայառաջագիմ ժո-
ղովուրդը կոչել տալու ստիճանուած է:

Ամերիկա խաղաղ և անկախ երկիր է, իր բնական հարստու-
թիւնները, ներքին օրինաւոր կարգադրութեանց միացած, յա-
ռաջագիւլութեան ազատ աստարէզ կ'բանան աշխատասէր բա-

զուկներու: Ամերիկացին յանդուգն, ձեռներէց, հաստատամիտ
և աշխատասէր է: Ամերիկեան Նահանգաց ճարտարութեան
մէջ իրարու դէմ մղած պայքարն յառաջադիմութեան մի գըլ-
խաւոր շարժառիթը պարտ է նկատել: Ամերիկացին ազնիւ և
հիւրասէր կ'գտնուի առ օտարն քանի մ'անգամ զանի փորձե-
լէն ետք: Իր ընտանեկան կեանքը առ հասարակ զովելի և ան-
դորր է: Ամեն քաղաք իր դրից, ժողովրդեան բնաւորութեան
համեմատ ունի սովորութիւններ և կրթական յատուկ աստի-
ճան մը: Նիւ-Եօրք ընդհանրապէս զրամ կ'յարդեն (ինչպէս
դժբաղդաբար աշխարհիս շատ տեղերը) բայց Պոսթըն աւելի
կ'հարցնեն թէ ո՞վ ես և ի՞նչ գիտես: Ընդհանուր առմամբ Ամե-
րիկացին շուշի տակաւին եւրոպական քաղաքակրթութեան
նուրբ ձեւերը (մանաւանդ Շիքակոյի կողմերը) բայց հետզհետէ
արագօրէն կ'յառաջանայ. նա չուզեր ծանրանալ բանի մը վրայ,
միշտ հաստատամտութիւն, գործունէութիւն և յառաջադի-
մութիւն կ'զոչէ և կ'յաջողի:

Շիքակոյի Աշխարհանդիսի մեծութիւնը, գեղեցիկութիւնը
նկարագրելու գործն աւելի ճարպիկ գրիչներու և ազատ ժամեր
ունեցողներու թողլով՝ կ'ըսեմ միայն թէ անոր յատկացեալ
վայրը՝ շատ ընդարձակ քաղաք մ'է, հոյակապ և ամենալքեղ
չէնքերով, ուր մի ականակով կրնայ մարդ տեսնել ճարտարա-
պետութեան, մեքենագիտութեան, ելեկարականութեան հրա-
շալի արդիւնքները: Ամեն տէրութիւն իր յատուկ արտադրու-
թեանց համար մասնաւոր տեղեր ունի, ամեն ինչ կանոնաւորա-
պէս յարդարուած: Տարազաւոր ծական ապարանք տեսնելու
արժանի է, ատոր մեծութիւնը, հարստութիւնը չափ չունին,
կարծեմ ամիս մը միայն այդ չէնքին մէջ պտըտիլ կ'արժէ:

Արուեստական սրահը կ'ամփոփէ Ամերիկեան և ամեն տէ-
րութեանց ու երեւելի թանգարաններու նկարչական և անդրիա-
գործական այլապէս հրաշալիքները:

Ամերիկեան Նահանգները զատ զատ հաստատութիւններ
կանգնած են՝ երկու մասի բաժնելով. միոյն մէջ կ'ցուցնեն ի-
րենց Նահանգին մասնաւոր բերքն ու արդիւնքը ամեն տեսակ-
ներով. միւսը ժողովրդեան հանգիստ ու դիւրութիւն տալու
կ'ծառայէ, պղծիկ պալատի նման ուրոյն շէնքեր են՝ որք կ'աւ-
րունակեն ընդունելութեան սրահներ, ընթերցատուններ դաշ-
նակներով, ծխելու սրահներ, և ամեն ինչ որ կարեւոր է հան-
գստութեան: Այսօր եօթն ու կէս ժամ արուեստագիտական

Թանգարանն պտըտելէ ետք եկայ Բէնսիրլտնիոյ պետական չէն-
քին ընթերցատունն հանգիստ առնլու, Ամերիկեան ամենաըն-
տիր ճաշակով զարդարեալ գեղեցիկ սրահի մը մէջ՝ փափուկ
աթոռի վրայ հանգչած սիրուն գրասեղանի մը առջև կ'գրեմ
ձեզ այս տողերը, Ամերիկեան մաքուր զեփիւռը ծծելով և
սիրուն Նանքիի մը դաշնակին ներդաշնակ եղանակը մտիկ
ընելով որ այս վայրկենիս Շօքէնի ամենազգայուն մի կտորը
կ'նուագէ:

Տարագադործական շինութեան դէմ գտնուող ծոգակը
դանազան արձաններով զարդարեալ, ոսկեփայլ կոթող մը մէջ
տեղը կանգնած երեք տարբեր նուազախումբով չրջապատեալ,
որք հետզհետէ շարունակ կ'նուագեն և ուր մասնաւոր ելեկտը-
րական գոյն զգոյն լուսավառութիւններ և ջուրի խաղեր կ'կա-
տարուին, իմ սիրական վայրս է, զի տեսարան մ'է զոր վայելե-
լով՝ մարդ կարծէ իր կեանքը երկարել և զոր հաւանականաբար
կրկին չպիտի տեսնեմ կենացս մէջ:

Վերջապէս առանց խիստ քննադատութեանց կարեւորութիւն
տալու՝ պարտ է խոստովանիլ թէ հսկայական ձեռնարկ մ'է
այս, նմանը չտեսնուած, որ եթէ Աշխարհանդ խին ընկերութեան
կամ կառավարութեան վնաս իսկ պատճառէ, անուրանալի է թէ
զանազան տեսակէտով ժողովուրդին ոգտակար պիտի լինի, և
Ամերիկացիին ալ բուն փափաքն ու նպատակը այդ է:

Ա. Բ.

ՄՏԱԾԻՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

ՁԷՏԱ

Դժխոյ մը, իշխանուհի մը թէ արուեստագիտուհի մ'է Ձէ-
տա: Գլուխն թոյլօրէն դէպ յետ հակած, իր աջ ոտքին վրայ
ծանրացնելով իր մարմնոյ ոյժն, իր նեղ իրանին վրայ ճո-
ձելով կ'ըլլէ օրօրուն: Կարծես կ'սպասէ՝ իր սեական ակներու
կորուսեալ նայուածքին տակ, վեր դէպ անհուն անկողութեան
մէջ՝ նոր Ռօմէօնի մը դէպ երկիր իր ռաից տակ սահիլն . . . :

Նէրա ռնդունը լայնածիր՝ կարծես սրբեցած են ծաղիկներ,
բու բոյրէն, կամ անախորժ բառի մ'աղղեցութեան տակ վայ:

րացած կամ խիստ հրաման մ'արձակելու մտածման մէջ յուզուած:

Ձէտա իր երեսն սպիտակ քօղի մը տակ պահած, իր գլուխն ծաւալուն դիտարկով մը պննած, որպէս զի արեւու տապէն չխամրէ իր սպիտակափայլ դէմքի մորթն և իր մազերու ճապուկ փափկութիւնն՝ կ'երևի սիգածէմ, միշտ երազուն, միշտ անփութիւթ իր աչաց կոպերն, և եթէ զնէ չըջապատող բարեկամուհիներ գտնուին՝ կ'արծես նէրա նաժիշտներն կ'գտնան, որ կ'աշխատին ցրուել իրենց տիրուհւոյն տխրագին մտածումներն և դարձնել նէրա ակնարկն ո՛ր և է մահկանացու էակի մը վրայ: Եւ Ձէտա հազիւ հազ անտալով անոնց յորդորանաց և ստիպմանց, կ'բաւականանայ կողմնակի արձակելով իր ակնարկն դէպ սորչեալ կէտն, ակնարկ մը՝ որ լեզի ու տրտում է և թէ և անխօս՝ այլ ճարտասանօրէն կ'բացատրէ մարդկութեան դէմ նէրա զգացած արհաւիրքն:

Այո՛, Ձէտա լինէլ Բէ Ղինէլի, խոհրդաւոր հարցման առջև չլիթած ու յուզուած կ'մնայ զինաթափ: Գեռւս չէ լուծած իր կեանքի մեծ խնդիրն: Գեռւս չտեսներ պայծառ և որոշ այդ բառերու մէջ սքողեալ խոր անդունդն ու պայծառ չողն: Գեռւս չէ համակերպած իր հպարտ սիրտն լինելու, բայց և այնպէս գեռ չէ հանդուրժած իր բարձրաթուիշ միաբն Ղինէլու: Երկսայրի սուրբերու մէջ տարուրեր կ'մնայ Ձէտա, կ'ջանայ մոռնալ իր գոյութիւնն և խորասուզիլ, մերթ բանաստեղծելով, մերթ դայլայլելով և մերթ վիճարանելով:

Փիլիսոփայական, ընկերական, բնապաշտական հարցեր յուզել, զրգուել, անոնց վրայ թեր ու դէմ կ'արծիք յայտնել, պաշտպանել կամ պարսաւել, էհ, շատ հեշտ են Ձէտայի համար, երբ իր առջև կ'գտնէ անձ մը, էակ մը, որ ըստ իր կարծեօք՝ արժանեօք ու աննման ձրիւք օժտեալ կ'երևակայէ: Բայց ո՞ր կարելի է գտնել այսպիսի ուսեսլ և անսղիւտ էակներ, և Ձէտա էր կ'զլանայ իր սիրտն նուիրել մահկանացուի մը, որպէս զի ապագային մէջ ինք պատրաստէ՝ իբր մայր՝ այդ աննման արժանեօք լի էակներն . . . : Էհ, բայց ինչու Ձէտա նուիրէ անձն, միթէ կ'արժէ՞ որ ինք ապագային մէջ ստեղծուհի մը լինելու համար՝ առանց իր սրտի խտէալն իսկ գտնելու. դժբաղդ, ապերջանիկ լինիլ, ոչ, երբէք . . . :

Ձէտա՝ իր երազած թարմ դարուններու քառորդին մէջ թէ և կ'լուսայ, բայց իր քառօղ սիրտն, իր փափկասուն մարմնոյն

պէս վարժուած է մանրագինն ու բոլորանուէր խնամոց ու հոգածութեանց միշտ առարակայ լինիլ:

Ձէտայի ազգակիցներն թէն ազնուականութեան գրողմ չունին, բայց Ձէտա՝ էր չկարծէ թէ ազնուականի արիւն կ'հոսի իր երականերուն մէջ, երբ իր թխատիպ մարմնոյն վրայ կ'հոսի անուշահոտ մեղրն թաւի պէս կակուղ ու կարասի նման կաթնագոյն գարձնելու զայն:

Ձէտայի փառասիրական հակման համար աշխարհի մէջ մէկ հատիկ է և այն լեզուն, որ ըստ իր կածեաց աղնուական կ'դարձնէ ամենքն: Որքան կ'սպառէ այդ լեզուի գրականութիւնն՝ այնքան կ'արհամարհէ իրն, որքան կ'սիրէ այդ լեզուի պատմութիւնն՝ այնքան ծիծաղի իր տոհմայինին վրայ, որքան կ'հիանայ այդ լեզուի նրբութեանց՝ այնքան կոշտ կ'գտնէ իրն: Ե՛հ, հայերէն, ինչ կոշտ անուն, էր ուսնիլ և որու համար: Աշխարհի մէջ մէկ հատիկ է իր պաշտածն, սիրածն՝ Փրանսերէնն . . . :

Այս բարբառով, Ձէտա, համարձակ ու անկախ կ'արտայայտէ իր գաղափարներն սահուն, և որքան ճարպիկ խօսող, նոյնքան և նրբալեզու ու թրթռուկ ձայնով մ'օժտեալ է Ձէտա, ձայն մը՝ որ բարձրաթափէ կ'գեղգեղէ, մեղմալձիկ կ'արտասուէ կամ հեշտանոյշ կ'արբենայ, յուզելով սրտեր և կորզելով հիացման ջերմ մրմունջներ:

Ձէտա՝ առայժմ չզիջանի իսկ դիտելու հասարակ աստղերու լոյսն, որովհետեւ զանոնք չիժած ու մարած երկնաքարեր կ'կարծէ: Եւ եթէ իր սիրտն ելեէջ չունի, իր միտքն միշտ րարձրաթափէ կ'սառառնի:

Եւ ո՞ր գտնել այդ լուսոյ կայծն որ նէրա հոգւոյն մէջ իյնալով՝ յուզէ չըջնէ նէրա երեւակայութիւնն և միանգամայն նէրա վէս սիրտն:

Բայց թերեւս գտնէ Ձէտա այդ սիրային մագնիսական հոսանքն՝ որ կարող դրաւելու իր միտքն ու սիրտ, նաև կարողանայ իշխելու նէրա եսին, օժտեալ՝ իր սիրական՝ տարաշխարհիկ թրթռումովն . . . :

ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼԲ

... Խմբագրապետ Ա. Մանուկ Հանդիսի

Ծաղիկի վերջին մի քանի թիւերուն մէջ կը կարդանք տաճկական, պարսիկ և արաբերէն բառից ունեց վրայոք ծագած բանավէճ մի Արիկեան և Օհան Խնտամեան էֆէնտիներու մէջ տեղ: Թէև յիշեալ երբեակ լեզուաց վերայ չունիմ հմտութիւն, այսու ամենայնիւ բանակուելոյ առիթ եղող մի քանի տասնեակ բառերու մէջ իմ ուշադրաւորն եղաւ փառաւոր ստուգաբանութիւնն ուսումնասիրութեամբ հնախոյզ բանասիրի մի ի յայտ բերել, և դատաւորի դեր կատարելով դատը որոշել ի նպաստ Պ. Արիկեանի: այսինքն թէ՛ փառաւորսկերէն բառ է և բարդ՝ երկու բառերէ կազմուելով, այն է փառ կամ փ որ կը նշանակէ «բառ», և փառ որ է փառ, թագաւոր: Կը պատմուի թէ հին ժամանակ Պարսից շահերն իրենց գլխաւոր պաշտօնէից այնպիսի անուններ կուտային որ կը յարմարէին վարած պաշտօնին: Օրինակի համար՝ բարեկարգութեան և օրինաց պահպանութեան պաշտօնեայն կը կոչուէր Շահին աչքը: դատական ժողովոյ նախագահը կ'անուանէր Շահին ձեռքը և, սոյնպէս այն պաշտօնեայնները որ դաւաճանները կը զրկուին կառավարելու և հսկելու կը կոչուէին Շահին ոտքը:

Եթէ երկուստէք ընդունուելու լինի սոյն բացատրութիւնս, դոնէ քառասնեակ մի բառից մին օճիքը կ'աղատէ բանակուելոյ ասպարիղէն:

Իւլի, 1895 Մայիս 30

* * *

Նոր փոքրիկ մէջ Սէնի նահանգի բժշկական ընկերակցութեան ուղղած տեղեկագրին մէջ՝ Պ. Պրուարտէլ Բարիզի հասարակաց առողջութեան համար նոր և անժխտելի վտանգ մը կը նշանակէ, վտանգ՝ որ նոյն քաղքի մէջ պատահած մահերու սոսկալի աճումը կը բացատրէ:

Ժամանակէ մ'ի վեր գիտութիւնը հետամուտ է աղացուցանել թէ խեղճ մարդկութիւնը կոտորող ախտերէ չատերու ծագումը յանձունս վտրը արարածներէ է, միքրօսպ, պոսիլ, և ուր

ժիշ ակտաճին սերմերս Գոլեռայի ծնունդ տուող Քօխի պասիլը գիտենք, ինչպէս նաև թոքատապի, ժանտառենդի և կատաղու-
թեան միքրոպները:

Այն միքրոպը որու անչափ առատութիւնը Պ. Պրուարտէլ կը նշանակէ ի Բարիզ՝ այս մասնաւոր հանգամանքն ունի որ իր ներկայութիւնը միայն պատճառ կ'ըլլայ որ թեթև ու անցաւոր անհանգստութիւն մը ծանր հիւանդութեան կը փոխուի: Այս նոր միքրոպը հիւանդութիւններ եղած ժամանակ միայն կրնայ ապրիլ, և երբ առողջական վիճակը պատուական է՝ ինքնին կ'անհետի: Վերջապէս, զայն մասնաւոր կերպիւ ահարկու ընող պարագան այն է՝ որ թեթևապէս հիւանդացող անձինք ինքնին կը հրաւիրեն զայն՝ ըստ ամենայնի անձնատուր ըլլալու համար: Ընթերցողը գուշակեց կարծենք թէ այդ միքրոպը բժշկին է:

Ահաւասիկ Պ. Պրուարտէլի տեղեկագրի այն մասը՝ որ վտան-
գը կը յայտնէ պայծառապէս.

«Բարիզի մէջ բժիշկներու թիւը սոսկալի կերպիւ աւելցած է քանի մը տարիէ ի վեր: 1183 հոգիի մէկ բժիշկ կ'իյնայ այսօր, ինչ որ խիստ շատ է: »

ԱԶԴ

Կ'իսնդրուի մեր գաւառական Արդոյ բա-
ժանորդներէն՝ որ բարեհաճին իրենց բաժ-
նեկիներն ժամ յառաջ ուղղարկել Խմբագ-
րութեանս:

Ի դիմութիւն կարող են նաև ուղղարկել
Օտմ. թղթադրույմ մէճիտն 19 զրշ. ի հաշուով:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

ՄԱՅԻՍ ԱՄԱՍԹԻ, ԵՐԵՎ 243

ՍԷ-Լ
Մանուէրան

Ու-Է-Լ
Մաւեան

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

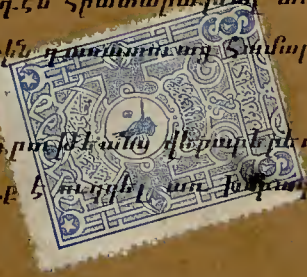
ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արևելեան Մամուլ տալիսին է Ձմեռանից համար 3¹/₂ արծաթ մէճիտից, իսկ դուրսերու համար՝ 4:

Բաժանորդագրութիւնն տարեկան է, և Յունվարէ կ'սկսի: Ուլ որ տարուան ընթացքին մէջ բաժանորդ- գրութի արդէն հրատարակեալ ամսագրերը կ'ընդունի:

Այդպէն համար տարեգինն է 2¹/₂ մէ- ճիտից:

Խմբագրութեան վերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռա- գիր պէտք է ուղղել առ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուր- եան:

ԴՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

- Բաժանորդ գրուիլ ուղղը կրնայ դիմել
- ՁՄԻՒՌՆԻՍ առ Խմբագիր-Տնօրէնն.
- Կ. ՊՕԼԻՍ Մեծ. Ն. Կ. Պէրպէրեան. Իսկ Զաւրէէ հասրէ-ի, 61.
- ՄԱՐՍԻԼԻՍ Մեծ. Ս. Միրզայեանց. M. S. Mirzayantz.
- MARSEILLE
- ՄԱՆՁԷՍԹԷՐ Մեծ. Տիգրան Վարպետեան. M. Dieran
- Varbetian MANCHESTER
- ԱՄՍՍԻՍ Մեծ. Բ. Սէչէնեան.
- ԴԱՆԻԲԷ. Ն. Մ. Արաղարմեան.
- ՍՄՄՍՈՆ Մեծ. Յակոբ Սիմոնեան.
- ՏՐԱՊԻՉՈՆ Մեծ. Դարուն Ս. Զելինկերեան.